

Пояснювальна записка

Запропонований методичний посібник укладено відповідно до Навчальної програми безперервної правової освіти дітей у дошкільних навчальних закладах і учнів загальноосвітніх навчальних закладів Харківської області.

Змістом програми 6 класу є історія держави і права стародавнього світу. З метою органічного і послідовного ознайомлення учнів з особливостями державного устрою та видатними пам'ятками права, світової та вітчизняної юридичної думки, програма передбачає вивчення держави і права паралельно з курсом історії України та всесвітньої історії. Це дозволяє максимально використати міжпредметні зв'язки, враховувати послідовність та паралельність вивчення курсів історії та історії держави і права, розглядати вітчизняні державотворчі процеси в контексті світової історії, одночасно визначаючи особливості та проводити паралелі із сучасною українською державою та національною правовою системою.

У 6 класі розглядається історія держави і права стародавнього світу. Учителям рекомендується під час підготовки до уроків використати навчальні посібники: Мудрак І. Д. Історія держави і права зарубіжних країн: Курс лекцій / Державна податкова адміністрація України; АДПСУ. - Ірпінь, 2001.; Тищик Б.Й. Історія держави і права країн Стародавнього світу: Навчальний посібник.-Львів: Світ, 2001.; Черниловский З.М. Всеобщая история государства и права.-Москва, 1995. Також учителям рекомендується творчо використовувати підручник для 6 класу з історії, за яким навчаються учні закладу(Наприклад: Підручник. Історія Стародавнього світу. 6 клас. Голованов С. О., Костирко С. В. Вид-во: Грамота, 2006).

Год.	Теми	Вимоги до учня
1	Вступ. Що ми вже знаємо про державу і право. Що ми будемо вивчати.	Називає поняття держава і право Пояснює чому вони виникли Висловлює судження щодо важливості вивчення історії держави і права
1	Особливості держави і права у стародавньому світі	називає хронологічні межі історії стародавнього світу, показує на мапі регіони стародавнього світу; пояснює поняття: «стародавній світ», «звичаї та традиції», «закони» наводить приклади джерел права Стародавнього світу; висловлює судження про особливості держави і права епохи стародавнього світу
5	Давньовавілонські держава і право.	Називає хронологічні межі Давньовавілонської держави

		Показує на мапі територію Давньовавілонської держави Правильно застосовує поняття: цар, жерці, селяни-общинники, раби Розповідає про історію відкриття законів царя Хаммурапі Характеризує зміст законів царя Хаммурапі Визначає особливості Давньовавілонської держави
3	Держава і право Давнього Єгипту	Називає хронологічні межі Давньоєгипетської держави, правління найвідоміших фараонів; показує на мапі територію Давньоєгипетської держави, її столиці; правильно застосовує поняття фараон, вельможі, чиновники, писарі; характеризує зміст законів Давньоєгипетської держави; визначає особливості Давньоєгипетської держави
6	Держава і право Стародавнього Китаю та Індії	Називає час виникнення держави в Індії та Китаї, хронологічні рамки правління в Індії царя Ашоки, появи могутньої держави в Китаї за Цінь Шіхуанді; найвідоміших правителів Індії та Китаю; показує на мапі території держави Маур'їв та імперії Цінь, Велику китайську стіну; застосовує та пояснює на прикладах поняття і терміни: «раджа», «брахман», «варни», «касти», «імператор»; описує зміст Законів Ману та давньокитайського права; визначає особливості держави в Індії та Китаї, розквіту і занепаду давніх держав в Індії та Китаї.
1	Узагальнення	
1	Особливості держави і права періоду Античності	Називає хронологічні рамки періоду античності, країни стародавнього світу, що охоплюються цим періодом;

		показує на мапі територію античних цивілізацій; правильно застосовує і пояснює поняття «античність»; наводить приклади досягнень держави і права античного світу, що мають до сьогодні велике значення; визначає особливості держави і права античного світу.
6	Держава і право Стародавньої Греції. Афінська демократія	Називає час розвитку держав Давньої Греції, реформ Драконта, Солона, доби Перікла; показує на карті територію Аттики, Давньогрецьких держав; застосовує та пояснює на прикладах поняття і терміни: «поліс», «демос», «демократія», «тиранія», «аристократія», «громадянин», «зовнішня та внутрішня політика», «громадянські права», «остракізм», «боргове рабство», «ареопаг», «архонти», «стратегі», «Рада п'ятисот »; описує особливості права Афінської держави; Визначає особливості організації державної влади в Афінах
3	Спартанська держава	називає час розквіту Спартанської держави, законів Лікурга, характерні риси спартанської цивілізації; показує на карті території Пелопоннесу і Лаконіки; застосовує та пояснює на прикладах поняття і терміни: «спартанці», «аристократія», «колони», «ефори» «кріптії»; характеризує основні положення законодавства Давньої Спарти; визначає особливості державного устрою Спартанської держави; порівнює державний устрій Спарти й Афін.
6	Держава і право Стародавнього Риму	Називає час утворення держави в Стародавньому Римі, хронологічні рамки

		Римської республіки, хронологічні рамки Римської імперії, дати правління видатних імператорів, органи влади імперії, період створення «Законів 12 таблиць»; показує на карті Апеннінський півострів, міста Рим, , території Римської республіки та імперії застосовує та пояснює на прикладах поняття і терміни: «республіка», «консул», «народний трибун», «публічне право», «приватне право», «принцепс», «патриції», «плебеї», «сенат»; характеризує особливості основних положень права Давнього Риму періоду республіки та імперії; визначає особливості організації держави в Давньому Римі; порівнює грецьку і римську системи державного правління.
1	Узагальнення	

Урок 1. Вступ

Мета: Закріпити знання про державу і право, здобуті під час вивчення курсу у 5 класі та сформувати у учнів уявлення про курс історії держави і права у 6 класі; розвивати вміння характеризувати поняття, висловлювати власну точку зору, навички роботи в малих групах; виховувати повагу до історії та права народів світу.

Обладнання: ПК-презентація

Хід уроку

I.Що ми вже знаємо про державу і право.

Учитель об'єднує учнів в малі групи та пропонує підготувати запитання до інших груп щодо основних понять про державу і право, які розглядалися у 5 класі. Проводиться змагання. Обговорення.

II. Що ми будемо вивчати.

Учитель за допомогою ПК-презентації пояснює учням, який курс вони починають вивчати у 6 класі, які теми вони будуть проходити та важливість даного курсу.

III. Закріплення: У чому полягає важливість вивчення курсу історії держави і права? Висловлюйтеся за методом ПРЕС. Обговорення

Урок 2. Держава і право у стародавньому світі

Мета: закріпити розуміння хронологічних меж історії стародавнього світу, вміння пояснити поняття: «стародавній світ», «звичаї та традиції», «закони», наводити приклади; вміння показати на мапі регіони стародавнього світу; висловлювати судження; виховувати повагу до історії та права народів світу.

Обладнання: Мапа, підручник Історія Стародавнього світу

Хід уроку:

Актуалізація опорних знань учнів

I. Учитель з опорою на підручник Історія Стародавнього Світу (парагр.1), закріплює поняття історії Стародавнього світу, її хронологічних меж та регіонів, історичних джерел. (завдання стор.15)

II. Новий матеріал

Розповідь учителя: Історія держави і права хронологічно вивчає історію окремих держав у рамках чотирьох основних періодів: історії держави і права Стародавнього світу, історії держави і права в епоху Середньовіччя, історії держави і права Нового часу, історії держави і права Новітнього часу. Ця періодизація відповідає чотирьом основним епохам розвитку світової цивілізації, найважливішою частиною якої є держава і право. Історія держави і права Стародавнього світу охоплює період IV тис. до н.е. – V ст. н.е.

Виникнення держави, здебільшого пов'язується із виникненням у суспільстві нерівності серед його членів, поділу суспільства на певні верстви (класи, стани), зміною форми і характеру зв'язків між ними та суспільством, якісними змінами у суспільному виробництві, свідомості людей тощо. Чим більше покращувалося виробництво, чим більше зростало населення, тим більше були потреби у новому управлінні. Виникають групи людей, що професійно займалися управлінням, вирішували конфліктні ситуації у суспільстві між соціальними групами. Виникають органи влади, суд, поліція, армія тощо. Це вже - ознаки держави (звернемось до визначення держави стор.37 підручника історія Стародавнього світу). Держава — організація суспільства, що забезпечує панівне становище одних шарів суспільства по відношенні до інших. **Чи згодні ви з цим визначенням? Чому?**

Таке розуміння держави було характерним для держав Стародавнього світу. Вони усі були рабовласницькими. Рабовласницький тип держави характеризується тим, що його економічну основу становила приватна власність і на такий засіб виробництва, як раб. Членами держави визнавалася меншість населення – передусім рабовласники та деякі представники інших прошарків (селяни-общинники, ремісники, торгові люди, що також мали право володіти рабами). Право стародавнього світу забезпечувала інтереси саме

рабовласників, надавала можливість експлуатувати рабів, тримати їх у покорі. Воно було жорстоким, зберігало риси звичаїв, що були першими її джерелами. З часом з'являються перші писані закони — закони Хаммурапі, Драконта, Лікурга, XII таблиць та інші. Найбільшого розвитку держава і право Стародавнього світу набуває у Стародавній Греції та Римі, що має велике значення і для сучасної юридичної науки.

Урок 3.Тема: Давньовавілонська держава

Мета: Сформувати у учнів уявлення про організацію держави у Давньому Вавілоні; вміння правильно застосовувати юридичні поняття, навички роботи з картою; виховувати повагу до історії та права народів світу.

Обладнання: Мапа, роздатковий матеріал, ПК-презентація; Історія Стародавнього світу. 6 клас. Голованов С. О., Костирко С. В. Вид-во: Грамота, 2006

Хід уроку:

Оргмомент

I.Актуалізація опорних знань учнів Пригадайте, що таке держава? Які її ознаки? Що таке історія?Коли виникли перші держави?

II Новий матеріал:

1.Розповідь учителя: Перші в історії держави виникли на Сході, а саме у передній Азії. Зверніть увагу на карту. Людей з давніх-давен приваблювала територія Месопотамії — район річок Тигр та Єфрат. Найдавніші сліди осілого заселення південної Месопотамії сягають IV-V тисячоліття до н.е.(пригадайте, як ведеться облік часу в історії) Вчені, що досліджували давні держави — археологи(Пригадайте, що це за наука?)знайшли залишки великих споруд — храмів, що свідчило про наявність релігії(Що таке релігія?), також на глиняних табличках і печатних валках часів приблизно 3300 року до н.е. вчені виявили зразки первісного рисункового письма; воно мало приблизно 2000 знаків, і саме на його основі поступово виник клинопис - перше письмо в історії людства, Пам'ятки свідчать, що ці народи використовували вози та тягло, бо знали вже колесо Вчені знайшли сліди споруд для штучного зрошування, що є "передумовою сільського господарства". Знайшли вони також документи, що свідчать про утворення перших держав. Це були міста-держави Шумеру та Аккаду.

2.Робота в парах. Звернемось до підручника з історії (пар.1, п.1-2)

Запитання: Що таке місто? Місто-держава?

3.Завдання:Чи може держава існувати без міст? Вправа: “За” і “Проти”.

Обговорення.

4.Робота в парах з текстом.

Міста-держави Месопотамії час від часу об'єднувалися, часом боролися між собою. Між ними від найдавніших часів існували зв'язки - торговельні, культурні, воєнні. Тривала боротьба між ними закінчилася на зламі 15-14 ст. до

н.е. перемогою Аккаду, цар якого Саргон I ("цар чотирьох сторін світу", як він сам себе величав) об'єднав Месопотамію в одній державі: від нинішнього Іраку аж до Егейського моря. Існувала ця імперія двісті років. Після цього Месопотамію завоювали кочові племена, які володіли нею понад 125 років. Лише з часом після вигнання чужинців міста-держави знову починають об'єднуватися і виникає нова велика держава — Давньовавілонська царство, шостим царем з якої (з одинадцяти) був Хаммурапі. Цар Хаммурапі (1792-1750 рр. до н.е.) управляв великою імперією (зверніть увагу на карту).

Він називав себе також "цар чотирьох сторін світу", вів успішні війни, управляв громадськими роботами, видавав закони. Суспільство поділялося на три основні класи: авілів - вільних; мушкенів - напіввільних, підданих, і вардумів — рабів. Влада царя була ніким необмеженою, на нього працювали тисячі селян і ремісників. Всі чиновники та судді діяли від його імені. В інші міста, крім Вавилону, та у сільські райони він призначав своїх довірених осіб. Вони управляли та судили за його дорученням. Проте найбільше він відомий не завоюваннями, а законами, що збереглися до наших часів.

Запитання для роботи в парах:

1. Підрахуйте, скільки років тому до-сьогодні розпочалося і закінчилося правління царя Хаммурапі. 2. Пригадайте ознаки держави і доведіть, що Хаммурапі дійсно управляв державою.

Обговорення.

III.Завдання на закріплення: 1. Які річки є головними в Месопотамії? 2. Коли правив Цар Хаммурапі? Яким царем Вавілонського царства він був за чергою? 3. Що ми про нього знаємо?

Підсумки уроку.

Урок 4. Тема: Закони царя Хаммурапі

Мета: Сформувати у учнів уявлення про законодавство у Давньому Вавілоні; розвивати вміння розповідати історію відкриття законів Хаммурапі, навички роботи з картою та ПК-презентацією; виховувати повагу до історії та права народів світу.

Обладнання: Карта, роздатковий матеріал, ПК-презентація

Хід уроку:

Оргмомент

I.Актуалізація опорних знань учнів:

Де виникли перші держави? Чим людей приваблювала Месопотамія? Який цар називав себе царем чотирьох сторін світу? Що ми знаємо про державу Хаммурапі? З кого складалося Давньовавілонське суспільство.

II.Новий матеріал

1.Розповідь учителя: Закони Хаммурапі були знайдені французькими археологами в ході розкопок_в 1901—1902 роках в Сузах (на сході від Вавилону). Звід Хаммурапі являв собою чорний базальтовий стовп із вирізьбленими на ньому 282 законами. Закони вибиті клинописом на обох

сторонах стовпа на класичному вавилонському діалекті аккадської мови. У верхній частині стовпа зображений сам Хаммурапі, що одержує закони з рук бога сонця Шамаша.

Запитання учням: Як Ви вважаєте, навіщо біло потрібно це зображення?

Виступи і обговорення.

Учитель: Це забезпечувало “освячення” законів релігією, додавала їм авторитетум в очах віруючих.

Текст складається з трьох частин: вступу, 282 статей і висновку. У вступі Хаммурапі оголошує, що боги передали йому царство для того, “щоб сильний не притісняв слабого, вдову і сироту”. Далі йдуть благодіяння, які були надані Хаммурапі містам своєї держави. Після вступу йдуть статті законів, які закінчуються висновком.

Частина тексту законів була збита й може бути частково відновлена з інших джерел, наприклад, цитат законів на глиняних табличках.

Запитання учням: Чому закони було написано на стовпі і поставлено на площі у місті?

Виступи і обговорення.

Учитель: Закони було виставлено на міській площі, щоб всі могли його прочитати і знати що чекає правопорушників. Ніхто тепер не міг сказати, що не знає правових норм.(Пригадайте, що таке правові норми з курсу 5 класу). У законах Хаммурапі регулюються цивільні, трудові, шлюбно-сімейні, кримінальні відносини. Цей збірник не має чіткої системи викладу матеріалу. Кожна норма регулює конкретний випадок Наприклад: § Якщо людина пошкодить око іншій людині, то треба пошкодити її око. § 197. Якщо вона зламає кістку людині, то треба зламати її кістку. Таку форму викладу правової норми називають казуїстичною.(“казус”-лат. Випадок).Тобто, закони не містять загальних принципів, Всі закони Хаммурапі за сферами відносин викладено таким чином:

ст.1-5— суд та судочинство; спрямовані проти сваволі та тяганини у судах, встановлюється відповідальність недобросовісних суддів;

ст.6-126— питання власності, її захист, встановлюється покарання за посягання на неї;

ст.127-195— шлюб, сім'я, спадкування. Розглядаються питання про форми й умови укладання шлюбу, можливі умови багатоженства, розлучення, майнові та особисті відносини подружжя, передбачені різні злочини проти сім'ї, врегульовуються питання спадкування майна померлих;

ст.196-214— злочини проти особи, її життя, честі і гідності;

ст.215-282— норми щодо праці.

II. Закріплення: Завдання: Спробуйте сформулювати правові норми, що викладено у казуїстичній формі у законах Хаммурапі більш загально і стисло:

§ 196. Якщо людина пошкодить око іншій людині, то треба пошкодити її око.

§ 197. Якщо вона зламає кістку людині, то треба зламати її кістку.

§ 200. Якщо людина виб'є зуба людині, рівній собі, то треба вибити їй зуба.

Урок 5. Тема: Закони Хаммурапі про майнові та сімейні відносини.

Мета: Сформувати у учнів уявлення про регулювання законодавством Вавілону цивільних та сімейних відносин; розвивати навички роботи в парах, вміння працювати з адаптованими джерелами права; виховувати повагу до історії та права народів світу.

Обладнання: Роздатковий матеріал

Хід уроку

Оргмомент

I. Актуалізація опорних знань учнів

Коли було найдено закони царя Хаммурапі? Де вони були викладені? Наведіть приклад казуїстичної форми викладу норм права.

II. Новий матеріал

1.Робота в парах. Метод”Навчаючи-вчуся”. Учні отримують матеріал на картках, опрацьовують його та представляють результати роботи іншому з пари. Той може ставити запитання, для кращого розуміння.

Текст.1. Майнові відносини.

У Вавилоні існували різні види земельної власності: були землі царські, храмові, общинні, приватні. Приватне землеволодіння розрізнялось за своїми розмірами, великі землевласники використовували працю рабів і найманих робітників, дрібні – самостійно обробляли свою землю. Землі могли вільно продаватися, здаватися в оренду, передаватися в спадщину, про будь-які обмеження з боку общини в джерелах не згадується.

Плата за орендоване поле дорівнювала, як правило, третині врожаю, а за сад - дві третини врожаю. Закони Хаммурапі згадують про різні види майнового найму: приміщення, домашніх тварин, суден, возів, рабів. Закони

встановлюють не тільки плату за найм речей, але і відповідальність у випадку втрати або загибелі найнятого майна. Широко розповсюдженим був договір особистого найму. Крім сільськогосподарських працівників, наймали лікарів, ветеринарів, будівельників. Закони визначають порядок оплати праці цих осіб, а також відповідальність за результати праці (наприклад, лікаря у випадку смерті хворого, будівельника, якщо будинок розвалювався). Також закони регулювали договори позики, договори схову, доручення, купівлі-продажу. Продаж найбільш цінних предметів (землі, будівель, рабів, худоби) здійснювався в письмовій формі (на глиняних табличках) при свідках. Продавцем міг бути тільки власник речі. Закони також передбачали відповідальність за завдання шкоди.

Закони Хаммурапі розрізняють спадкування за законом і заповітом. Переважним способом є спадкування за законом. Спадкоємцями могли бути: діти (сини, дочки), усиновлені діти, внуки, діти від рабині, якщо батько визнавав їх своїми. Батько міг позбавити сина спадщини, попередньо одержавши дозвіл суду.

Текст 2. Сімейне право у Вавілоні.

Шлюб укладався між батьками нареченого і нареченої, згоди якої не вимагалось. Майбутній зять платив тестю за наречену викупну плату. Посаг і подарунки від нареченого давали майбутній дружині деякі гарантії матеріального забезпечення на випадок смерті чоловіка чи розлучення (крім випадків, коли вона звинувачувалась у неналежному способі життя чи нерозсудливій поведінці).

Закон передбачав деякі гарантії жінці з дітьми. Чоловік, залишаючи її, повинен був виділити на виховання дітей половину свого майна. Вона могла вийти заміж вдруге за своїм бажанням, мала право розпоряджатися своїм посагом, займатися ремеслом, торгівлею, лихварством.

Дружина могла піти до іншого чоловіка, якщо її чоловік потрапив у полон і не залишив їй засобів існування. Проте якщо він повертався, то дружина була зобов'язана повернутися до нього, а діти "повинні були йти за своїми батьками". Але якщо чоловік залишав сім'ю і втікав зі свого поселення, а потім повертався, його дружина не була зобов'язана повертатися до нього. Чоловік міг залишити дружину, якщо вона не могла народити дітей. У цьому випадку їй повертався викуп і посаг або міна срібла (1 міна – 504 гр.). Чоловік міг віддати свою дружину або дітей в рабство.

Закон встановлював тяжкі покарання за подружню зраду, але це стосувалось тільки дружини. Дівчина могла з'являтися на вулиці і в громадських місцях лише в супроводі своїх родичів.

III. Завдання на закріплення:

1. Чи можемо ми казати про значну господарську діяльність у Вавілонському царстві? Доведіть це прикладами.
2. Хто, на вашу думку, панував у сім'ї за законами Хаммурапі? Підтвердіть думку фактами.

Підсумки уроку.

Урок 6 Тема: Закони царя Хаммурапі про злочини

Мета: Сформувати у учнів уявлення про кримінальне законодавство у Давньому Вавілоні; розвивати вміння працювати з адаптованими джерелами права, робити висновки; виховувати повагу до історії та права народів світу.

Обладнання: Карта, роздатковий матеріал, ПК-презентація

Хід уроку:

Оргмомент

I. Актуалізація опорних знань учнів: Що зображено поряд із законами царя Хаммурапі? Як ви вважаєте, чому? Навіщо Закони виставляли на площах міст? Якою була господарська діяльність у державі Хаммурапі? Охарактеризуйте права і обов'язки чоловіка у сім'ї. Жінки?

II. Новий матеріал

1.Розповідь учителя: Закони Хаммурапі виділяють лише три види злочинів: проти особи, майнові і проти сім'ї.

Серед злочинів проти особи називається необережне вбивство (про навмисне нічого не говориться), до таких злочинів, наприклад, належать дії будівельника, який побудував будинок, що завалився, і спричинив смерть хазяїна. Таким чином, буде відповідати і лікар, що спричинив смерть людини під час операції. Детально в Законах говориться про різні тілесні ушкодження: пошкодження ока, зубів, кісток. У цих випадках при визначенні покарання діє принцип таліона – “рівне за рівне”. Однак він діяв лише серед осіб, рівних за суспільним становищем. У випадку нанесення побоїв із злочинця стягувався певний штраф.

До майнових злочинів, що вказані в Законах, слід віднести крадіжку худоби, рабів. Переховування рабів, зняття рабського знаку відносяться до злочинних дій. Як окремий злочин Закони називають грабіж. Усі майнові злочини карались дуже суворо: смертна кара, ушкодження частин тіла, штраф. У випадку несплати штрафу наставала смерть.

Серед злочинів проти сім'ї Закони називають подружню зраду з боку дружини і дії, що підривають батьківську владу

Покарання – смертна кара застосовується в різних варіантах: спалення, утоплення та ін. Також застосовували відрубування руки, відрізання пальців, язика; штрафи, вигнання. Мета покарання – відплата.

Доказами були свідчення свідків, клятви, ордалії. Ордалії — це випробування людини, яку звинуватили у злочині.. Наприклад: “Якщо людина звинуватить іншу людину в чаклунстві, але не докаже цього, то звинувачений має піти до Ріки і кинутись у воду. Якщо Ріка поглине його, то обвинувач може забрати його дім; коли ж Ріка цю людину очистить і вона залишиться

неушкодженою, то того, хто звинувачував її у чаклунстві, треба вбити; той, хто скакав у Ріку, одержує дім того, хто його звинувачував”.

2.Робота в парах.

Завдання 1.

Прочитайте наведені витяги. Завдання: Які докази згадуються у цих законах?

§ 9. Якщо людина, у якої щось пропало, схопить пропаду річ у руках іншої людини, і той, у чийх руках буде захоплена пропала річ, скаже: «Мені, мовляв, продав продавець, я купив, мовляв, при свідках», — а господар пропалої речі скаже: «Я, мовляв, представлю свідків, що знають мою пропаду річ», — то покупець повинен привести продавця, що продав йому річ, і свідків, при яких він купив; також і господар пропалої речі повинен привести свідків, що знають його пропаду річ. Судді мають розглянути їх справу, а свідки, при яких було здійснено покупку, і свідки, що знають пропаду річ, повинні розповісти перед богом те, що вони знають, і тоді продавець — злодій, і його треба вбити; господар пропалої речі має одержати свою пропалу річ назад; покупець має взяти відважене ним срібло із дому продавця.

§ 127. Якщо людина, у якої нічого не пропало, скаже: «У мене пропало щось», — і зганьбить своїх сусідів, то її сусіди мають, клянучись, викрити її перед богом у тому, що у неї нічого не пропало, і вона повинна віддати своїм сусідам у подвійному розмірі те, на що вона зазіхала.

Завдання: Які докази згадуються у цих законах?

Завдання 2. Прочитайте наведений витяг. Який принцип відповідає положенням закону?

“Якщо будівельник спричинить смерть синові господаря будинку, то треба вбити сина цього будівельника.”

Обговорення.

III.Закріплення: Які злочини згадуються в законах Хаммурапі? Що таке “принцип таліону”? Що таке ордалії? Чому ордалії у Вавілоні були саме такі?

Підсумки уроку

Урок 7. Тема: Давньовавілонська держава і право. Узагальнення і закріплення.

Мета: Узагальнити і закріпити знання, вміння та навички, які учні здобули під час опрацювання теми. Виховувати повагу до історії та права народів світу.

Обладнання: Роздатковий матеріал

Хід уроку.

Оргмомент.

Учні виконують завдання:

1.Заповніть прогалини:

Територія Месопотамії — район річок Тигр та _____.

Тут виникли були міста-держави Шумеру та _____. Шостим царем _____ царства був Хаммурапі. Він називав себе "_____",

Суспільство поділялося на три основні класи: авілів - _____; мушкенів - напіввільних, підданих, і вардумів — _____.

Закони Хаммурапі були знайдені _____ археологами в ході розкопок в 1901—1902 роках в Сузах (на сході від Вавилону). Звід Хаммурапі являв собою чорний _____ стовп із вирізьбленими на ньому _____ законами.

Призначення покарання “рівне за рівне” - це принцип _____.

2. “Незнання законів не звільняє від відповідальності” - як цей принцип наочно закріпили у Вавілоні?

3. Поясніть, що, на Вашу думку, було спрямовано положення наступних законів: § 15. Якщо людина виведе за міські ворота раба двірця, або рабиню двірця, або мушкенума, або рабиню мушкенума, то її треба вбити. § 16. Якщо людина сховає у своєму домі раба-втікача або рабиню, що належать двірцеві або мушкенуму, і не приведе їх на клич глашатая, то цього господаря будинку треба вбити. § 17. Якщо людина спіймає у степу раба-втікача або рабиню і доставить його господарю його, то господар раба повинен дати їй два сиклі (сикль (1/60 міни) — одиниця ваги, що дорівнює 8,4 г) срібла. 4. Охарактеризуйте становище жінки у Вавілоні часів Хаммурапі

Урок 8. Тема уроку Давньоєгипетська держава

Мета: Сформувати у учнів уявлення про організацію держави у Давньому Єгипті; розвивати міжпредметні зв'язки з історією та географією; виховувати повагу до історії та права народів світу.

Обладнання: Карта, роздатковий матеріал, ПК-презентація

Хід уроку:

Оргмомент

I. Актуалізація опорних знань учнів

Хто з вас був у Єгипті? З чим у вас він асоціюється? Хто може показати його на мапі? Як ви вважаєте, від чого залежить існування Єгипту? Що ви знаєте про давньоєгипетську державу?

II. Новий матеріал:

Розповідь учителя:

Історія Давнього Єгипту пов'язана з долиною річки Ніл. Близько V тис. до н.е. сюди прийшли племена землеробів і скотарів. В умовах жаркого клімату тут були гарні умови для господарства. Поступово люди навчилися зрошувати свої поля водою з Нілу та відводити зайву воду, будували дамби та канали. Розвиток господарства призводив до зростання кількості населення, розвивалися не лише землеробство і скотарство, але й ремісництво, торгівля, писемність на основі ієрогліфічного письма.

Ієрогліфи - система письма, яка використовувалася в Стародавньому Єгипті для запису текстів релігійного характеру. Ієрогліфічні надписи збереглися у вигляді різьблень на стінах давньоєгипетських храмів та папірусних текстів. Поряд із ієрогліфічною системою письма єгиптяни мали також простіші системи письма для щоденного вжитку

На території долини Нилу виникло два царства: одне у Верхньому Єгипті, друге – у Нижньому. Близько 3000 до н.е. вони об'єдналися й утворили єдину державу, якою правили царі-фараони.

Робота в малих групах. Учні працюють з текстом підручника Історії Стародавнього світу параграф 9 п.2.

Обговорення результатів роботи груп.

Слово учителя:

Всім відомі символи Єгипту — піраміди. Хто і чому їх будував? Як це пов'язано з релігією єгиптян ?

Для фараонів практикували зведення величезних пірамід з поминальними храмами. Спадкоємці піклувалися про нього, оскільки успішний розвиток країни зв'язували із збереженням вічного життя фараонів. Існували спеціальні землі, прибуток з яких йшов на утримання гробниць, храмів, жерців.

III.Завдання на закріплення: Коли і яким виникла Давньоєгипетська держава? Як цьому сприяла природа? З кого складалося давньоєгипетське суспільство?

Урок 9.Тема: Державний лад, суд, збройні сили

Мета: Сформувати у учнів уявлення про організацію державної влади у Давньому Єгипті; розвивати навички роботи в парах, аналізу тексту; виховувати повагу до історії та права народів світу.

Обладнання: Зображення давньоєгипетських правителів, чиновників жерців воїнів, роздатковий матеріал.

Оргмомент

Хід уроку:

I.Актуалізація опорних знань учнів

Коли існувала Давньоєгипетська держава? Як вона виникла? З кого складалося давньоєгипетське суспільство?Як пов'язана писемність з існуванням держави?

II. Новий матеріал.

1.Державний лад. Розповідь учителя:

В усі періоди історії Стародавнього Єгипту вся влада зосереджувалась у руках фараона (30 династій – близько 200 фараонів). **Як називається така форма правління? (монархія).**

Успадкування престолу відбувалось у межах однієї і тієї ж правлячої династії (від батька до старшого сина).

Влада фараона була необмеженою і здійснювалась через чиновників. Центральне управління країною здійснював візир (арабська назва, стародавньоєгипетська – джаті). Один із візирів Стародавнього царства визначав свої обов'язки: “видавати закони, розмежовувати земельні наділи, вершити суд і здійснювати вищі поліцейські функції”. Отже, в руках візира зосереджувалась уся повнота влади.

Крім візира, джерела називають головного скарбника (“завідуючий всім, що дає небо, земля і повітря”); начальника робіт, обов'язком якого був нагляд за зрошувальними системами, завідуючого “будинком зброї”.

Головному скарбникові підкорялись два скарбники царя, які завідували каменоломнями та мідними рудниками. Вони виконували також функції військового і морського міністрів.

Існував великий чиновницький апарат, що вів облік усього державного господарства, стягував податі, управляв царськими угіддями і складами, завідував поліцією та судом.

В Єгипті була встановлена чітка ієрархія чиновників та порядок проходження служби, позачергове проходження ступенів, присвоєння звань і титулів, пов'язане з нагородженням землею та селянами, прийоми і доповіді, спеціальний одяг (форма). Особливі інструкції встановлювали правила користування секретними документами, правила прикладання печатки, встановлювали відповідальність за розголошення державної таємниці, визначали строки розгляду скарг.

Особливе місце в системі державного механізму займали жерці. Будь-який протест проти влади розцінювався як тяжкий проступок проти релігії.

Чиновники і жерці належали до знаті. Вони звільнялися від державних повинностей. Місцеве управління зосереджувалося в руках номарха і його чиновників.

2. Суд і збройні сили. Робота в парах з текстом

Головою судової влади (як і всього державного апарату) був фараон. Вищою судовою установою держави були шість палат, головою яких був візир. У надзвичайних ситуаціях фараони призначали особливі судові колегії.

Крім державних, були храмові суди.

Судочинство у цивільних і кримінальних справах було однаковим. Кримінальні, як і цивільні справи, порушувались за скаргою потерпілого, якому дозволялось підтримувати звинувачення. Він же мав вказувати і міру покарання.

Судочинство велось у письмовій формі. Своє рішення суддя не вмотивовував. Він просто мовчки прикладав до лоба особи, що виграла процес, зображення істини, яке він носив на шиї.

Доказами у судовому процесі були: свідчення і клятва свідків, скаржника, огляд місця подій, тортури.

Опорою влади була армія, що спочатку складалась з ополченців, з часом її замінило постійне військо професіоналів. Воїни проживали в окремих поселеннях, мали земельні наділи, які під час військових походів обробляли раби. Допоміжну роль відігравала поліція, яка комплектувалася з полонених нубійців та лівійців.

ІІІ. Закріплення. Запитання: 1. Опишіть судовий процес у Давньому Єгипті. 2. Які докази використовували у суді? 3. Чому, на вашу думку, з часом від армії ополченців перейшли до професійної?

Урок 10. Тема: Давньоєгипетське законодавство

Мета: Сформувати у учнів уявлення про право у Давньому Єгипті; розвивати навички роботи в парах, аналізу текстів, виховувати повагу до історії та права народів світу.

Обладнання: Карта, роздатковий матеріал, ПК-презентація

Хід уроку:

Оргмомент

I. Актуалізація опорних знань учнів

1. За допомогою яких чиновників здійснювалося управління Єгиптом? Яку роль у цьому грали жерці?

2. Як відбувався судовий процес у Давньому Єгипті?

3. Що з себе являли армія і поліція? Чому вони так формувалися?

II. Новий матеріал:

1. Цивільне і сімейне право. Розповідь учителя: До найдавнішим джерел єгипетського права належать звичаї, тісно пов'язані з міфічними приписами і релігійними нормами. Згідно з легендою початок найдавнішій законодавством Єгипту поклав бог Тот, нібито передав єгипетським жерцям 42 священні книги, перший тринадцять з яких були присвячені повноваженням фараона і основним законам. Фараон («володар за все, що обходить сонце ») міг жалувати орну землю як винагороди за службу окремим жерцям, воїнам і іншим своїм підданим разом з обслуговуючими її державними рабами та інвентарем.

Поступово ці землеволодіння набували статус приватної власності. Всі водні джерела в Древньому Єгипті вважалися власністю фараона і обкладалися в місцевих господарствах особливим податком, який поширювався на воду не тільки в каналах, водоймах, колодязях, але навіть в бурдюках і на дерева, в тіні яких ці бурдюки вішалися. Землі селян також вважалися власністю фараона, і за користування ними селяни платили податок в якості орендної плати. Земельний наділ міг передаватися в спадщину тільки по чоловічій лінії. Окрему категорію становила сімейна власність, що знаходилася під контролем старшого члена родини. В численних документах і написах, що стосуються оформлення різних договорів, зустрічаються клятви, які сторони вимовляють на вимогу суду або за власною ініціативою. Наприклад, власник що здає в найм віслюка, клятвено запевняє наймача, що жодна третя особа не має на нього прав. Передбачалися договори позики, найму, перевезення, купівлі-продажу та ін. За порушення угоди давньоєгипетське законодавство передбачало штраф, рівний дворазової вартості предмету договору.

Становище жінки в єгипетському суспільстві було більш незалежно по порівнянню з становищем жінки в інших країнах. Укладався шлюбний договір, де містився детальний опис майна дружини, визначалися суми обов'язкових для чоловіка виплат на утримання його дружини. За провину або непослух чоловік мав право карати свою дружину, проте жорстоке побиття могло стати приводом до судового розгляду. Чоловік не мав права відмовитись від своїх дітей. Зберігалася роздільність майна чоловіка і дружини, і хоча дружина могла за заповітом успадковувати чоловікові, природними його спадкоємцями були все ж тільки діти.

2.Кримінальне право. Робота в парах з текстом.

Найбільш тяжкими визнавалися злочини проти фараона і держави і релігійні злочини. До перших відносилися: зрада під час ведення військових дій, змова проти монарха, заколот, хабарництво. У зв'язку з тим, що однією з іпостасей бога сонця Ра був «великий вогненний кіт», переслідувалося будь-яке посягання на життя представників сімейства котятих. Так, у разі загибелі кішки винний засуджувався до смертної кари незалежно від того, навмисно або випадково вона була убита.

Особливо жорстоко переслідувалися такі злочини, як посягання на храмову власність, крадіжка похоронного майна та пограбування гробниць. Окрему категорію становили злочини проти особистості (вбивство, порушення правил лікування, що призвело до смерті хворого) і проти сім'ї та моральності (дружинна зрада). Поступово відокремилася і група злочинів проти приватної власності (крадіжка, грабіж, шахрайські дії у вигляді обмірювання або обважування та ін.) Основний метою покарання було залякування. У систему покарань входили: смертна кара; ув'язнення; звернення в рабство; посилення на каторжні роботи до Єгипту, Нубію та інші країни; тілесні покарання; позбавлення звання і перетворення посадової особи в ремісника або землероба; грошовий штраф; конфіскація приватних рабів у користь держави.

Невід'ємним елементом судочинства в Єгипті вважалися клятви, що їх говорили для підтвердження своїх показань свідків і сторони. Однак дана зацікавленими особами клятва не вважалася безумовним доказом, і суд проводив розслідування незалежно від неї, застосовуючи тортури, очні ставки, обшуки. Тортури часто практикувалися під час допиту, коли обвинуваченого піддавали биття палицями по спині, долонях і стопах.

Запитання для роботи в парах: 1. Які види злочинів згадуються в давньоєгипетських і законах? Які з них не вважаються злочином сьогодні?

III. Загальне закріплення:

1. Чому земля і вода була власністю Фараона? Що було потрібно зробити сторонам при укладанні договору? Яким було становище жінки?
2. Прочитай наведений уривок і визнач, на що було спрямовано покарання у Єгипті. У «Повчанні Мерікара» були закладені деякі загальні принципи та засади системи покарань: «Стережися карати необачно! Не вбивай - нема тобі в цьому користі, карай побоями... завдяки цього буде заселятися ця країна; виняток роби лише для бунтівника, чий задум розкритий».

Підсумки уроку

Урок 11. Тема: Давньоіндійська держава

Мета: Сформувати у учнів уявлення про особливості давньоіндійської держави та суспільства; розвивати міжпредметні зв'язки з історією та географією, навички роботи в парах; виховувати повагу до історії та права народів світу.

Обладнання: Мапа, світлина (ПК-презентація), роздатковий матеріал

Хід уроку

Оргмомент

I.Актуалізація опорних знань учнів

1.В давньоєгипетської міфології можна зустріти опис різних правових процедур та юридичних символів. Саме єгиптяни стали розглядати ваги як символу правосуддя, справедливого суду. До ваг прирівнювали самого фараона: «Ти ваги ... Твій мова - стрілка ваг, твоє серце - гирі, твої уста -- коромисло ». Де цей символ присутній в уявленнях про правосуддя ще?

2. Які докази використовували в давньоєгипетських судових процесах?

II. Новий матеріал

Виникнення Давньоіндійської держави

Згадайте з курсі історії, де розташовано Індію? Які там природні умови? Покажіть її на мапі.

1.Розповідь учителя(з опорою на ПК-презентацію): Індія була заселена ще з стародавніх часів. Першими жителями Стародавньої Індії були дравиди. Пізніше дравидів замінили багаточисельні племена, що відрізнялись одне від одного способом життя, мовою, віруваннями, культурою. Ці племена створили одну із давніших світових цивілізацій. Мохеджо-Даро і Хараппа – два найбільших міста стародавньої цивілізації. На жаль, залишені нею письмена не піддаються перекладу. У середині II тисячоліття до н.е. відбувається прихід індоарійських племен і руйнування попередніх цивілізацій. З середини II тис. до н.е. і до першої половини I тис. до н.е. в Стародавній Індії формуються класове суспільство і держава. Найбільшою і найсильнішою державою того часу була Магадха, яка при династії Маур'їв об'єднала під своєю владою майже всю територію Індостану. Найбільшого розквіту індійська держава досягла у роки правління царя Ашоки (272 – 232 рр. до н.е.).

Після смерті Ашоки почався занепад його імперії, яка з часом розпалася на самостійні держави.

2.Робота з текстом в парах.(Можна використовувати текст підручника історії стародавнього світу, параграф 21)

Специфіка суспільного ладу Стародавньої Індії полягала в розподілі людей за варнами – замкненими групами.

Професія, посада, величина одержаної спадщини, процент за договором про позичку і навіть міра покарання індуса визначалася належністю до варни. Від цього залежало навіть ім'я, яке йому давали з народженням, одяг, який він мав носити, порядок вживання їжі. Перехід з однієї варни до іншої в принципі був неможливим.

До вищих варн належали “двічі народжені”– брахмани, кшатрії, вайш'ї. Вони могли вивчати тексти релігійних творів. Пізніше з'явилась пригнічена варна – шудри, “раз народжені”. Існування варн пізніше було закріплено у пам'ятці права Стародавньої Індії – Законах Ману.

Перша варна – найпривілейованіша – брахмани. Вони ніби виникли з вуст – “найчистішої” частини тіла бога Брахми. Лише він міг визнавати волю богів, вивчати священні тексти, здійснювати жертвопринесення, обряд коронації правителя. Вбивство брахмана вважалося найтяжчим злочином.

Брахмани звільнялися від податків, повинностей і тілесних покарань, могли створювати закони, працювати в управлінні та суді.

Друга варна – кшатрії, “створені з рук бога”. Вони становили основну частину верхівки чиновників: правителів, воєначальників, раджив. В їх руках була реальна влада – військова і матеріальна могутність. Майже всі царі були вихідцями із кшатріїв.

Третя варна – вайшї, “створені із стегон бога”, – займалися землеробством, скотарством, ремеслом, торгівлею, але користувалися покровительством правителів. З представників цієї варни формувалось ополчення, вони сплачували основну масу податків. Тільки окремі вайшї були багаті, посідали високе становище в суспільстві.

Четверта варна – шудри, “створені із ступнів бога”. Вони не проходили обряду посвячення. Їхнім головним обов’язком було служіння “двічі народженим”. Шудра повинен був харчуватися зі столу господаря, носити його недоношений одяг. Він не міг вивчати священні книги. Брахман за вбивство шудри ніс таке ж покарання, як за вбивство kota або собаки. Шудри становили основну масу найманих людей, слуг, ремісників. Шудрі не можна було мати багатство, оскільки це могло “утискувати брахманів”. За образу брахмана шудрі могли відрізати язика.

Завдання. 1. Розташуйте вірно

1.Брахмани	а. землеробство, торгівля
2.Вайшї	б. служіння “двічі народженим”
3.Кшатрії	в. трактування священних книг
4.Шудри	г. чиновники, правителі

2. Встав прогалини у текст: Відокремлені групи людей в Індії називалися _____. Належністю до _____ визначалося професія, _____ і навіть міра покарання індуся.

Обговорення.

Підсумки уроку.

Урок 12. Тема: Суд в Давній Індії

Мета: Сформувати у учнів уявлення про судову систему та процес судочинства в державі Маур’їв; розвивати навички роботи в парах; виховувати повагу до історії та права народів світу.

Обладнання: Роздатковий матеріал

Хід уроку

Оргмомент

I. Актуалізація опорних знань учнів

II. Новий матеріал. Метод “Навчаючи-вчуся”. Учні у парах працюють з певною частиною тексту.

Текст 1.

Різниця між цивільним і кримінальним процесами не існувало. Розгляд справи

міг розпочатись лише за вимогою позивача або потерпілого. Сторона, що звернулась до суду, підтримувала звинувачення.

Судовий розгляд проводився від імені царя. Ймовірно, так розбиралися найтяжчі злочини. До вищого суду входили брахмани і радники. Цар міг доручити судовий розгляд вченому брахману і трьом суддям. Це був суд Брахми. Закони зобов'язували суддів шукати істину, справедливо вивчати предмет позову, ретельно оцінювати свідчення свідків, враховувати час, місце, обставини конкретного правопорушення, брати до уваги належність учасників процесу до певної варни, касты.

У дрібних державах правосуддя здійснювали особисто раджі, залучаючи для цього радників з числа осіб, які розумілися в праві та юриспруденції. Судочинство проводилось за суворими правилами, канонами.

Злочини в храмах розглядалися священнослужителями. Протиправні діяння общинників розглядали органи місцевого самоврядування. На 10 сіл призначалась колегія із 3-х суддів.

Лише в особливих випадках розслідування і розгляд судових справ здійснювався вищим судом. Цар особисто розглядав найтяжчі злочини проти влади. Він мав бути об'єктивним, справедливим, не карати невинних, бо “несправедливе покарання занапащає честь і руйнує славу серед людей”.

Текст 2.

До розгляду справи в суді учасникам процесу не дозволялося зустрічатися наодинці з суддями, аби уникнути підкупу. Чесність, непідкупність суддів перевірялася агентами-провокаторами. Суддя, запідозрений у хабарництві, зловживаннях, корисливому розв'язанні справи, піддавався суворому покаранню – вигнанню з конфіскацією майна, навіть якщо був брахманом.

Суворо каралися лжесвідчення. Заборонялося брати свідчення в осіб нижчої касты проти вищої. За майновими спорами зі складу свідків вилучалися не лише колишні правопорушники, жінки, неповнолітні, а й вчені-брахмани та державні чиновники.

За відсутності свідків вдавалися до ордалій: зважування – якщо особа, яку зважували вдруге, ставала легшою, то її визнавали винною; вогнем – якщо підозрюваний брав розпечене залізо у руки і не залишалось опіків; водою, отрутою.

Катування та ордалії застосовувались для обмеженого складу злочинів. Брахмани, діти, хворі, вагітні жінки і душевнохворі тортурам не піддавалися.

У майнових спорах відсутність свідків позбавляє сторону права на позов. Рішення суду, винесене за законом і дхармою, не може скасовуватись навіть царем. Незаконне рішення суду цар повинен скасувати, оштрафувати суддю чи радника і прийняти справу до свого розгляду. Ймовірно, таким шляхом здійснювалося право на апеляцію.

Запитання для закріплення: Хто відправляв правосуддя в Індії? Як забезпечувалося чесність суду? Перелічте учасників процесу? Які докази використовували? Чим ордалії в Індії відрізнялися від валлонських? Як здійснювалося оскарження вироку?

Урок 13. Тема: Закони Ману

Мета: Сформувати у учнів уявлення про особливості давньоіндійського права; розвивати навички роботи в парах; виховувати повагу до історії та права народів світу .

Обладнання: Текстові завдання для груп

Хід уроку

Оргмомент

I. Актуалізація опорних знань учнів

Хто в Стародавній Індії чинив суд? Від чого це залежало? Чи був суд чесним?

Хто міг переглянути вирок? Як доводилася вина?

II.Новий матеріал. Розповідь учителя:

У Стародавній Індії повсякденне життя регулювалося правилами, затвердженими , які за своїм характером були скоріше етичними, ніж правовими. Крім того ці правила мали яскраво виражений відбиток релігії і називалися дхарми. Вони містилися в збірниках – дхармашастрах. Найбільш відомим збірником цих правил є Закони Ману. Точна дата складання цих законів невідома, її відносять на період від II ст. до н.е. до II ст. н. е.

Авторами були, скоріше за все, жерці однієї з брахманських шкіл. Назва ману походить від імені міфологічного предка людини. Закони Ману складаються з 2685 статей. Безпосередньо правовий зміст мають лише статті, що містяться, в основному, в VIII і IX главах (з 12). Головне в Законах Ману – закріплення існуючого варнового устрою. У Законах детально описується походження варн, вказується на їх спадково-професійний характер, визначається призначення кожної варни, привілеї вищих варн. Особливістю Законів Ману є релігійний характер усіх його положень.

Робота в малих групах. Учні опрацьовують свій матеріал та повинні презентувати його класу.

Група 1. Право власності. У період створення Законів Ману в Індії вже добре розуміли різницю між власністю і володінням, а охороні приватної власності приділялась значна увага.

Закони називають сім можливих способів виникнення права власності: спадкування, дарування, купівля, завоювання, лихварство, виконання роботи, а також одержання милостині (гл. X, ст.115). Стародавній Індії був відомий і такий спосіб набуття права власності, як давність володіння (гл. VIII, ст.147). При цьому підкреслювалось, що тільки при законному підтвердженні людина із володільця перетворюється на власника. Купувати речі можна було тільки у власника. Доводити право власності, посилаючись на добросовісне володіння, заборонялось. Якщо у добросовісного набувача виявляли вкрадену річ, то вона поверталась попередньому власнику.

Серед головних видів власності Закони Ману називають землю. Земельний фонд держави складали землі царські, общинні, приватних осіб.

Група 2. Захист права власності. За незаконне присвоєння чужої власності (чужої ділянки землі) накладався великий штраф, а особа, що привласнила чужу

землю, оголошувалась злодієм. Втручатись у справи власника заборонялось. У Законах Ману говориться, якщо не власник поля засіває чуже поле своїм насінням, то він не має права збирати врожай. Лише власник землі вирішував питання про свою землю, яку він міг продати, подарувати, закласти, здати в оренду. Закони Ману охороняють і рухоме майно. Найбільш значним із нього були: раби, худоба, інвентар.

У Законах Ману згадується про розгляд судових спорів про кордони між общинами, про общинні колодязі, канали. При розгляді таких спорів, перш за все, враховувалась думка родичів і сусідів. Вони ж мали першочергове право купівлі землі. Таким чином, община, що відігравала значну роль у суспільних відносинах, намагалась обмежити приватне землеволодіння.

Група 3. Зобов'язальне право. В основному, в законах говориться про зобов'язання із договорів. Найбільш детально описується один із найдавніших договорів – договір позики. Закон твердо встановлює непорушність боргових зобов'язань. Якщо боржник не міг заплатити борг у строк, то він повинен був його відпрацювати. При цьому кредитор, що належав до нижньої касти, не міг примусити відпрацьовувати борг боржника, що належав до вищої касти. Особа більш високого походження, ніж боржник, віддавала борг поступово (гл. VIII, ст. 177). Допускалось отримання боргу за допомогою сили, хитрощів, примусу. Після сплати боргу і процентів боржник ставав вільним. У випадку смерті боржника борг міг перейти на сина та інших родичів померлого.

Законам Ману відомі були і зобов'язання із нанесення шкоди. Підставою для виникнення такого зобов'язання називається пошкодження майна (потрава посівів на загородженій ділянці, втрата пастухом тварини), шкода, завдана рухом возів містом. При цьому винний повинен був відшкодувати нанесену шкоду і заплатити штраф царю в розмірі шкоди.

Група 4 Цивільні угоди. У Стародавній Індії був відомий і договір оренди землі. Він набуває значення і розповсюджується у зв'язку з виникненням в общинах майнової нерівності. Розорені общинники, що втратили землю, були змушені її орендувати.

Купівля-продаж є одним з договорів, що згадується в Законах Ману. Договір вважався дійсним, якщо здійснювався в присутності свідків, а продавцем був власник речі. Закон встановлює певні вимоги до предмета договору і забороняє про-давати товари низької якості або недостатньої ваги (гл. VIII, ст. 203). Протягом десяти днів після здійснення купівлі-продажу угоду можна було розірвати без будь-яких поважних причин (гл. VIII, ст. 222). Особливість цього договору для Індії полягала в тому, що торгівля розглядалась тут не як заняття для вищих варн.

Згадується в Законах Ману і договір дарування. Загальні для всіх договорів правила: договір визнавався недійсним, якщо був укладений п'яним, божевільним, дитиною, старим, рабом. Недійсною була угода, здійснена за допомогою обману або примусу.

III. Завдання для закріплення.

Доповніть текст:

1. Якщо не власник поля засіває чуже поле своїм насінням, то він не має права _____. 2. Допускалось отримання боргу за допомогою сили, _____, _____. 3. Протягом _____ днів після здійснення купівлі-продажу угоду можна було розірвати без будь-яких поважних причин. 4. Договір визнавався недійсним, якщо був укладений _____, божевільним, дитиною, старим, _____.

Урок 14. Тема: Сімейне та кримінальне право за Законами Ману.

Мета: Сформувати у учнів уявлення про порядок укладання шлюбу та сімейні відносини за Законами Ману, а також про злочини в стародавній Індії; розвивати навички роботи в парах; виховувати повагу до права народів світу.

Обладнання: Текст для учнів, завдання на картках

Хід уроку:

Оргмомент

I. Актуалізація опорних знань учнів

Яка була земельна власність і Стародавній Індії? Як захищалося право власності? Які було договори? Хто не міг їх укладати?

II. Новий матеріал. 1. Сімейне право. Робота в парах з текстом.

З одного боку, в Законах Ману жінка-мати посідала високе становище. У деяких статтях вона ставиться вище, ніж учитель (гуру) і батько. Вона – хранитель домівки, уособлення богині землі. Необхідно шанувати свою матір, їй не можна завдавати шкоди, сваритися з нею під загрозою штрафу і не можна залишати в безпорадному стані.

З іншого – розвиток класового суспільства, приватної власності погіршував становище жінки. “У дитинстві їй належало бути під владою батька, в молодості – чоловіка, а після його смерті – під владою синів”(гл. IX, ст. 3). Жінка не могла користуватись власністю самостійно. Норми законів детально розписували життєвий шлях жінки. Шлюб вважався релігійним і моральним обов’язком людей, його мета – виконання релігійного обов’язку і продовження роду.

Шлюбний вік для чоловіків – не менше 20 років, для дівчат – 12 років. У ідеальному шлюбі вік нареченої повинен відповідати третині віку нареченого. Вибір нареченого чи нареченої залежав від волі батьків, враховувалось становище молодих у варнах і кастах.

Шлюб передували заручини, до офіційного обряду одруження майбутнє подружжя жило кожний у своїх батьків і часто взагалі не бачили одне одного. Після обряду сватання молоді прямували в дім нареченого. Закони встановлювали одношлюбність. Дружині заборонялося залишати свого чоловіка і дітей. Навіть злий, позбавлений благородства чоловік повинен був шануватися дружиною.

Ставлення до жінки за вимогою норм етики і законів – двояке, з одного боку — її поважали, з іншого — вона залежала від чоловіка. Чоловіку дозволялось привести в дім другу дружину, якщо перша мала злостивий норов, була марнотратною, тяжко хворою, скандальною, схильною до пияцтва (гл. IX

ст. 80). Дружині було дозволено зрадити чоловіка лише в одному випадку: якщо він відлучався в далекі краї і не залишав їй засобів для існування, “адже навіть добродійна дружина, яка мучилася через нестачу засобів до існування, може згрішити”. Жінка не могла вдруге вийти заміж. Після смерті чоловіка вдова могла стати дружиною брата чоловіка і вести аскетичне життя: харчуватися один раз на день корінням, плодами, квітами. Їй не дозволялось їсти м’ясо, сіль, носити прикраси, яскравий одяг. Зважаючи на це, вдови часто добровільно сходили на похоронне багаття свого чоловіка, здійснюючи обряд “саті” (самоспалення).

Запитання: 1. Як укладався шлюб і Індії? Дайте власну оцінку процедури укладання? 2. Порівняйте становище жінки і Єгипті та Індії? Де воно було кращим? Чому?

2. Кримінальне право. Розповідь учителя:

Кримінальне право за Законами Ману, з одного боку, характеризується доволі високим для свого часу рівнем розвитку, що проявляється у вказівках на форми вини (умисел і необережність), співучасть, тяжкість злочину залежно від приналежності потерпілого і винного до певної варни. З іншого боку – Закони відтворюють збереження старовинних пережитків, про що свідчать збереження принцип таліона, ордалії, відповідальності общини за злочин, скоєний на її території, якщо злочинець невідомий.

Серед злочинів, що записані в Законах Ману, на першому місці стоять державні. Це служба ворогам царя, пошкодження міської стіни та воріт. Повного переліку цього виду злочинів Закони не дають. Більш детально Закони описують злочини проти власності та особи. Серед майнових злочинів Закони велику увагу приділяють крадіжці. У них чітко розрізняється крадіжка як таємне заволодіння майном і грабіж, що передбачає заволодіння майном у присутності потерпілого із застосуванням насилля до нього. Покарання, що застосовувались до злодія, залежали від того, чи був він затриманий на місці злочину, чи ні, крадіжка скоєна вдень чи вночі.

Закони Ману засуджували будь-яке насильство – вбивство, тілесні пошкодження. Навмисне вбивство каралось смертною карою. Вбивство при власному захисті, охороні жертвенних подарунків, захист жінок і брахманів (необхідна оборона) не каралось (гл. VIII, ст. 345, 349).

Тюрми вважалося доцільним розміщувати поблизу головної вулиці, де всі можуть бачити страждання злочинців. Тобто, метою покарання було залякування.

III. Завдання для закріплення:

1. Що свідчить про високий розвиток кримінального права в Законах Ману? Що є пережитками старовини?
2. Продовжить: Державними злочинами вважалися _____
3. В Законах Ману чітко розрізняються такі злочини як _____, та _____.
4. Захист жінок і брахманів вважався _____.

Підсумки уроку

Урок 15. Тема: Держава у Стародавньому Китаї

Мета: Сформувати і поглибити знання учнів про історію держави у Стародавньому Китаї, розвивати навички роботи в парах, роботи з ПК-презентаціями, висловлювати власну думку. Виховувати повагу до історії та права народів світу.

Обладнання: Карта Стародавнього Китаю, роздатковий матеріал, ПК-презентація (зображення імператора Цінь Ши Хуан-ді, теракотова армія, “Великий китайський мур” тощо).

Хід уроку:

Оргмомент

I. Актуалізація опорних знань учнів

Пригадайте з історії, як природні умови Давнього Китаю призвели до виникнення держави?

II. Новий матеріал.

1. Розповідь учителя з опорою на ПК-презентацію. Учні занотовують важливі моменти.

Історія Стародавнього Китаю поділяється на чотири періоди, кожен з яких пов'язаний з правлінням певної династії. Перший період – Шан (Інь) – продовжувався з 18 до 12 ст. до н.е. Другий період Чжоу – з 12 ст. до н.е. до 221 р. до н.е. Третій період – царство Цінь – з 221 р. до 207 р. до н.е. Четвертий період – царство Хань – з 206 р. до 220 р. н.е.

Суспільний лад. Давньокитайське суспільство і держава були раб-овласницькими. Рабами володіли як приватні особи, так і держава. Джерелами рабства були: захоплення полонених на війні, продаж у рабство за борги, обернення в рабство за деякі злочини. Значну частину населення складали вільні селяни. Поля знаходились користуванні кожної сім'ї, але земля вважалася державною власністю і знаходилась у розпорядженні царів. Селяни платили податки царю. У приватній власності в цей період знаходились раби, будинки, знаряддя праці. .

Державний лад. Цар (він називався “Ван” на вищій посаді в якому призначав своїх близьких родичів, вірних слуг. Знатність особи зростала з наближенням до царя. Також до знаті належала колишня родоплеменна верхівка. Усі інші посади займали професійні чиновники – писарі, збирачі податків, судді та ін. Існували збройні сили, тюрми.

Поточне закріплення: За яким принципом називалися держави в Китаї? 2.3 яких джерел бралися раби у Китаї?

№. Кому належала земля?

2. Робота в парах з текстом. Підготувати відповіді на запитання та завдання.

Найбільшого розквіту держава Стародавнього Китаю набула при імператорах династії Цінь. Цінь Ши Хуан-ді (Імператор Цінь Ши) так почав називати себе новий правитель, щоб виділити себе серед інших, підкорених ним, царів (ванів). В цілому, цей титул символізував не лише імператора Китаю, а володаря

усієї Піднебесної, усього світу. Імператор запровадив нові податки, за ввів єдині письмові знаки, упорядкував міри ваги і довжини, затвердив обов'язкові для всіх закони. Суворе дотримання законів вважалося найважливішою умовою порядку в державі. Проте і ця держава розпалася через повстання незадоволеного погіршенням життя народу. Імператор наказав звести оборонний мур на північних кордонах держави, аби убезпечити себе від нападів кочових племен у майбутньому. Цей мур став називатися згодом "Велика китайська стіна". За підрахунками сучасників, близько 10% усього населення імперії загинули на будівництві цієї оборонної споруди. Найбільш могутнє повстання у 209 р. до н.е. призвело до ліквідації Цінської держави. Нові імператори з династії Хань ненадовго об'єднали країну, що через повстання "Жовтих пов'язок" розпалася на три царства у 220 р. н.е .

III. Закріплення. Запитання:

1. Чому було запроваджено новий титул царя і що він означав? 2. Що вважалося умовою порядку в державі Цін? 3. Яка споруда коштувала 10% народу? 4. Що було причиною розпаду держав у Китаї?

Завдання: ц

Коли перший імператор Китаю помер, його міністри два місяці приховували його смерть, а потім поховали його у величезному мавзолеї, в оточенні армії теракотових воїнів у 7000 осіб. Спробуйте пояснити причини цих подій.

Урок 16. Тема Право давнього Китаю

Мета: Сформувати у учнів уявлення про законодавство та судову систему Стародавнього Китаю. Розвивати навички роботи в малих групах. Виховувати повагу до історії та права народів світу.

Обладнання: Роздатковий матеріал, аркуші паперу маркери.

Хід уроку: Вступне слово учителя:

За легендами ще в X ст. до н.е. В держави Чжоу було Уложення про покарання, що нараховувало близько 3000 статей і передбачала доволі різноманітну систему покарань. В Уложенні говорилося про пом'якшуючі та обтяжуючі обставини, розрізнялись необережні і навмисні діяння.

Робота в малих групах.

Очні отримують текст та аркуш паперу, маркери: Завдання: опрацювати матеріал, створити опорний конспект та презентувати розповідь з опорою та цей конспект класу.

Група 1. Право власності. У період Ін, Чжоу земля вважалась власністю вана, на одержані землі наближені царя мали лише право користування. Але з середини I ст. до н.е. в деяких царствах стали здійснюватись торгові угоди з землею.

Крім землі, важливим об'єктом права власності були раби.

Були відомі різні види договорів. Одним з перших був договір міні, який поступово поступається місцем договору купівлі-продажу. При здійсненні

торгових угод вимагалось укладання договору у письмовій формі, і, крім того, сплачувалось мито. Доволі широкого розповсюдження набуває договір дарування землі, рабів, зброї та іншого майна. Договір позики оформлявся борговою розпискою. Відомі були відстрочка платежу, внесення застави.

Група 2. Сімейне право. Для Стародавнього Китаю характерною є велика патріархальна сім'я з абсолютною владою батька, культ предків. Жінка повністю залежала від влади чоловіка, особистого майна не мала, її права в спадкуванні були обмежені. Шлюб укладали батьки. Проте чоловік не міг без причини розлучитися, бо це тягло заборону на новий шлюб. Розлучення могло бути через волю подружжя, а також у випадку спроби вбивства, побиття батьків та інших близьких родичів чоловіка або дружини. При розлученні з ініціативи чоловіка або дружини потрібно згоду батьків і того й іншого.

Група 3. Кримінальне право і процес.

Перелік злочинів був дуже великий (у період Чжоу нараховувалось близько 3000): державні (повстання, змова), релігійні (шаманство, викидання попелу на вулицю), проти особи (вбивство, нанесення тілесних пошкоджень), проти власності (крадіжка, грабіж) тощо. Як злочини розглядались відмова від сплати податків, пияцтво, яке тягло за собою смертну кару.

Види покарань у різні періоди мало відрізнялись. Було клеймо тушшю на обличчі, відрубання кінцівок, носа, вух, перетворення на раба, побиття кийками і смертна кара. Від покарання можна було відкупитись.

Верховним суддею був імператор. На місцях судили представники місцевої адміністрації. Були чиновники, що розшукували злочинців, вели боротьбу із злодіями і розбійниками; начальники тюрем; особи, що виконували судові рішення.

Презентація роботи груп. Обговорення

ІІІ. Закріплення. Запитання: Що з права Стародавнього Китаю є присутнім у нас в законодавстві?

Підсумки уроку.

Урок 17. Узагальнення

Мета: Узагальнити і закріпити знання, вміння та навички, які учні здобули під час опрацювання теми. Виховувати повагу до історії та права народів світу.

Хід уроку

Оргмомент

І. Тестові завдання:

1. До знаті в Стародавньому Єгипті належали:
а) Воїни б) Жерці в) Селяни
2. За вбивство цієї істоти в Єгипті була смертна кара
а) крокодила б) шакала в) кішки
3. Царя в Давньому Китаї називали: а) Фараон б) Ван в) Раджа
4. Закнуті групи людей в Давньоіндійському суспільстві називалися:
а) класи б) общини в) варни
5. Земля в Стародавньому Китаї була власністю: а) царя б) селян
в) рабовласників

6. Законами Ману допускалося розлучення, якщо жінка була:
а) некрасивою б) незаможною в) марнотратною.

II.Доповніть:

- 1.Довжина цієї споруди складає близько 6700 км, висотою від 4 до 16 метрів та 4-8 метрів завширшки. Це _____
2. За законами Ману вбивство при власному захисті, охороні жертвених подарунків, захист жінок і брахманів не каралось, тому що вважалось _____
- 3.Суддя в Єгипті мовчки прикладав до лоба особи, що виграла процес, зображення _____
4. Шлюбний вік для чоловіків за законами Ману а) Не менше 18 років б) не менше 20 років в) не менше 21 року
5. При укладанні договорів в Єгипті сторони повинні були вимовляти _____.
- 6.Від покарання в Стародавньому Китаї можна було _____.

III. Поясніть:

- 1.Чому закони Ману так називаються
 2. Для чого правитель Китаю прийняв титул “імператор”
 3. Чому в Єгипті всі водні джерела вважалися власністю Фараона?
- IV. Як ви вважаєте, що є схожого в організації державної влади стародавніх країн Єгипту, Індії та Китаю? Аргументуйте.

Урок 18. Тема: Особливості держави і права періоду античності

Мета: Сформувати і поглибити знання учнів про історію держави у Стародавній Греції та Римі, розвивати навички роботи з методом “мозковий штурм”, роботи з ПК-презентаціями, висловлювати власну думку. Виховувати повагу до історії та права народів світу.

Обладнання: Карта античних держав, світлина, ПК-презентація.

Хід уроку:

Оргмомент

I. Вступне слово учителя:

У розумінні сучасної науки **античність**— це історія і культура Стародавньої Греції і Стародавнього Риму – від виникнення перших давньогрецьких держав (кінець III–II тисячоліття до н.е.) і до падіння Західної Римської імперії та завоювання Риму варварськими племенами (V ст. н.е.). Буквальний переклад слова “античний” з латинської – “стародавній”. Рівень розвитку і ступінь впливу на подальшу історію надають культурі Стародавньої Греції і Стародавнього Риму виключного характеру. В античному світі досягли розквіту всі, без винятку, сфери культури – освіта, наука, література, мистецтво. Давньогрецька і латинська мови є базою сучасної наукової термінології.

II. Мозковий штурм. “Цікава філологія”.

Учитель презентує терміни, учні повинні обрати з них ті, що з'явилися у Стародавній Греції або Римі:

Економія, парламент, республіка, історія, адвокат, бюджет, юрист, політика, нотаріус, філософія, клієнт, демократія, прокуратура

(Грецького поход.-Економія, історія, політика, демократія, лат.поход.- республіка, адвокат, юрист, клієнт, прокуратура).

III. Розповідь учителя з опорою на ПК-презентацію:

Становище вільних людей в античних державах принципово відрізнялося від інших давніх суспільств. Виникає **демократія**, громадяни користуються політичними правами, беруть участь в управлінні державою. Хоч не можна забувати і про те, що античне суспільство було рабовласницьким. Раби відігравали істотну роль в економіці давньогрецьких держав, робили свій внесок в їх розквіт, на певному етапі римської історії навіть стали основною продуктивною силою.

А право давнього Риму стало основою сучасного права багатьох держав Європи та світу, у тому числі України.

1. Характерні риси держави і права античного світу

а) Швидкий темп розпаду первіснообщинного ладу, якому сприяло природно-географічні фактори. Греція, наприклад, представляла собою гірську країну, де не було земель, що вимагали іригаційних та інших громадських робіт. Тому в античному світі не могла зберігатись сільська община східного типу. Навпаки, тут великого розвитку набули металообробка та ремесло.

б)**Розвиток приватновласницьких відносин, приватної власності на засоби виробництва і рабів та ринкового господарства.** Це зумовлювалось високим рівнем розвитком ремесла, торгівлі, товарного обміну та зовнішньоекономічних відносин.

в)**Рабство набуло класичного характеру, оскільки склало основу виробництва** (раби виробляли всі матеріальні блага). Цьому сприяла рання ліквідація боргового рабства, раби в основному формувались із чужинців. Саме в античному суспільстві раб розглядався як річ, як об'єкт права.

г)**За формою перші античні держави були полісами.** Поліси або міста-держави представляли собою об'єднання декількох сільських общин навколо міського центру. Це було зумовлено рядом причин. По-перше, держави виникли в результаті розпаду невеликих родоплемінних общин. По-друге, природно-географічні умови (гірські хребти, затоки) були істотною перешкодою на шляху політичного об'єднання країни і робили неможливим здійснення централізованого управління.

г)Монархії родового ладу були замінені **республіканським устроєм**, який

проявився у найрізноманітніших своїх формах – аристократія, демократія, олігархія і т.п. Але антична демократія досягла своєї вершини у Стародавній Греції. (**Запитання:** кого називають олігархом сьогодні?)

д)З часом полісна система відмирає, оскільки стає неспроможною справитись повстаннями рабів і забезпечити внутрішню громадську єдність.

е) Право: на зміну звичаям приходить **закон**, який має світський характер і виражений у письмовій формі. Визнано законодавство, а не звичай як основна форма правотворчості (у Греції) або як одне із джерел права (у Римі).Розроблено процедуру прийняття законів.

Запитання для закріплення: 1. Який період ми називаємо періодом античності?2.Що представляло основу виробництва у цей час? 3. Що з себе представляли античні держави за формою? 3. Які сучасні юридичні поняття виникають у цей час?

Урок 19. Тема: Виникнення держави в Стародавній Греції

Мета: Сформувати у учнів уявлення, про процес утворення держав-полісів у Стародавній Греції; розвивати навички роботи в парах з текстом; виховувати повагу до історії та права народів світу.

Обладнання: Карта Стародавньої Греції, Пк-презентація, підручник Історія стародавнього світу.

Хід уроку

Оргмомент

I. Актуалізація опорних знань учнів.

Пригадайте, що таке поліс? Кто такий Гомер? Які його твори можуть допомогти пізнати історію Стародавньої Греції? Зверніться до підручника(пар.27)

II.Новий матеріал.

1.Розповідь учителя: Перші державні утворення на території Греції з'явилися у II тис. до н.е. З XII ст. до н.е. історії Греції розпочинається новий етап:

формування і розквіт полісів, рабовласницьких відносин класичного типу.

Полісний етап історії Стародавньої Греції поділяється на три періоди:

1. Гомерівський період (XI–IX ст. до н.е.) – характеризується пануванням родоплемінних відносин, які починають розпадатись на кінець даного періоду.

2. Архаїчний період (VIII – VI ст. до н.е.) – відбувається формування класового суспільства і держави у формі полісів.

3. Класичний період (V – IV ст. до н.е.) – характеризується розквітом стародавньогрецького рабовласницького суспільства, полісного ладу.

Виникнення Афінської держави легенда пов'язує з іменем грецького героя Тезея. **Пригадайте, хто такий Тезей і які подвиги він скоїв?**

2.Робота учнів в парах з текстом: У гомерівський період держави ще не було. Це був період військової демократії. Управління суспільством здійснювалось за

допомогою наступних органів. Постійнодіючим органом влади була **рада старійшин (буле)**. Вона формувалась не стільки за віковими ознаками, скільки за знатністю і багатством. Первісна демократія ще зберігалась, тому народні збори відігравали в суспільній організації значну роль. Очолював усю організацію **базилевс**, який виконував функції воєначальника, верховного судді і верховного жерця. Він фактично діяв разом з представниками родоплемінної знаті. Посада була виборною, але при її заміщенні стали віддавати перевагу синові померлого базилевса. Цей період описан Гомером в “Іліаді” та “Одіссеї”. Населення проживало сільськими общинами, що займали невелику територію і були майже ізольовані від сусідських общин. Політичним та економічним центром общини було поселення, що називалось містом. Основну масу населення міста складали землероби, скотарі, а також не чисельні ремісники і торговці.

Земля була не племінною власністю і надавалась членам роду в користування за умови періодичного перерозподілу. Але вже в той час наділи багатих відрізнялись розмірами та якістю, а **базилевси** отримували, крім того, особливий наділ.

Завдання учням. Доповніть речення: 1.Очолював управління суспільством організацію який виконував функції воєначальника, верховного і верховного2.Постійнодіючим органом влади був.....(буле). 3. Основну масу населення міста складали....., а також ремісники і торговці.

3.Розповідь учителя:

Таким чином, гомерівська Греція була країною, роздробленою на багато самостійних округів.

На рубежі IX – VIII ст. до н.е. в історичному розвитку Стародавньої Греції відбулися законні зміни : родовий лад перетворюється на рабовласницький. Йде процес розвитку приватної власності. Багато простих землеробів позбавляються своїх ділянок, які зосереджуються в руках родовой знаті. Формується велике землеволодіння. Розвиток ремісничого виробництва і торгівлі ще більш прискорював процеси соціально-правової нерівності. Стародавні форми об’єднання родів – **філи і фратрії** – ще деякий час продовжують зберігати своє значення, але скоро поступаються місцем новим формам поділу, що базувались на майнових і територіальних ознаках. Так, на базі родових і сільських общин виникли нові соціально-політичні організації, що одержали назву полісів.

Одним з найбільших полісів були Афіни.

III.

Закріплення. На які періоди поділяється історія держави і права в Стародавній Греції?

Підсумки уроку

Урок 20 Тема : Виникнення Афінської держави

Мета: Сформувати у учнів уявлення про структуру населення і органів влади у Стародавніх Афінах; розвивати міжпредметні звязки з історією, навички роботи в малих групах;виховувати повагу до історії та права народів світу.

Обладнання: Карта Аттики, Пк-презентація або зображення будівель Стародавніх Афін, ареопагу тощо.

Хід уроку

Оргмомент

I. Актуалізація опорних знань учнів.

На які періоди поділяється історія Стародавньої Греції? Як відбувалося управління в гомерівський період? Поясніть поняття “поліс,” “базилевс” та “буле”.

II. Новий матеріал.

1. Розповідь учителя: Афінська держава - місто (поліс) - це період розквіту античного типу держави. Легендарний правитель Афінської держави - Тезей здійснив об'єднання трьох племен з центром в Афінах. Для керівництва загальними справами нового об'єднання була створена Рада, до якої перейшла частина справ, що раніше знаходились у віданні окремих племен.

Подальші перетворення виразились в оформленні відокремлених соціальних груп. Родова знать, що остаточно закріпила за собою привілеї, створила особливу групу **євпатридів**(з грецьк., буквально— “що походять від благородних батьків”), яким було надано виняткове право на заміщення посад.

Більшу частину населення складали **геомори** (землероби), виділялась група ремісників (**деміургів**).

2. Робота в малих групах з текстом: Завдання Створити кросворд на нові поняття, що зустрічаються у тексті.

В Афінській державі відбувається знищення влади базилевса в її минулому значенні і введення нової посади **архонта**. Спочатку архонти вибирались довічно, потім – на 10 років, а з 683 р. до н.е. щороку обирались 9 архонтів. Один з них – перший **архонт-епонім**, іменем якого називався рік, очолював колегію, мав повноваження щодо нагляду за внутрішнім управлінням і судові повноваження щодо сімейних справ. **Архонт-базилевс** виконував жрецькі функції, а також суд у релігійних справах. Третій архонт – **полемарх** – здійснював командування військом і відав зовнішніми справами. Інші шість архонтів – **фесмофети** – були охоронцями законів та очолювали розгляд судових справ.

Діяльність архонтів контролювалася **ареопагом**, який у VIII ст. до н.е. замінив Раду старійшин. В ареопазі засідали діючі і відставні архонти, які приймали рішення з військових, жрецьких і судових справ.

Процеси класоутворення та формування держави в Афінах проходили синхронно. Одночасно з виділенням із знаті осіб, які здійснювали функції публічної влади, почалося руйнування основ родового поділу громадян. Уся Аттика була розбита на територіальні округи. Громадяни кожного округу були

зобов'язані спорядити корабель з екіпажем і виставити двох вершників у повному військовому спорядженні. У 621 р. до н. е. в Афінах з'являється писане право. Це були закони Драконта. За більшість злочинів призначалася смертна кара. Поряд зі смертною карою закони передбачали й тілесні покарання, штрафи, безчестя та ін.

III. Завдання на закріплення: 1.З чим пов'язані у матеріалі уроку цифри: 6, 9, 10?

2.“Коли Драконта запитали, – пише Плутарх, – чому він за більшу частину злочинів призначив смертну кару, він, як кажуть, відповідав, що дрібні злочини, на його думку, заслуговують цього покарання, а для тяжких він не знайшов більшого.” Чи поділяєте Ви цю точку зору?

Підсумки уроку.

Урок 21. Тема: Реформи Солона в Афінах

Мета: Сформувати у учнів уявлення, про процес змін в управлінні Афінською державою при Солоні; розвивати навички роботи в парах з текстом; виховувати повагу до історії та права народів світу.

Обладнання: Карта Стародавньої Греції, портрет Солона, ПК-презентація

Хід уроку:

Оргмомент

I.Актуалізація опорних знань учнів:

1. Хто такі архонти? Чим займався ареопаг? Якими були перші закони?
2. Пригадайте, що таке “демос”? Через яке сучасне поняття ми знаємо це слово?

II. Новий матеріал.

1.Розповідь учителя:

Наприкінці VII ст. до н.е. протистояння демоса та аристократії стало жорстоким. Маса селян опинилась у **борговому рабстві** в євпатридів, багато з них були продані в рабство за межі Аттики. Зросла кількість **фетів** – особисто вільних, але незаможних громадян. Маючи владу в ареопазі євпатриди пробували ліквідувати залишки родової демократії. Існування поліса як єдиного організму було в небезпеці.

Проникливий і далекоглядний політик Солон (VI ст. до н.е.) розумів необхідність відновлення єдності поліса, розколотого на ворогуючі угруповання.

2.Робота в малих групах з текстом:

Коли Солон обрала архонтом, він, спираючись на народні збори, провів ряд важливих реформ: боргове рабство скасовувалась; продані в рабство афіняни підлягали викупу і могли повернутися додому. Надалі афінські громадяни за борги не могли перетворюватись в рабів. Проте власність заможних осіб залишалась недоторканою. В цілому, реформи Солон запобігли соціальному вибуху в Афінах.

До політичних реформ Солон належить проголошення усіх громадян рівними перед законом, тобто політичної рівності, в основу якої було покладено **майновий ценз**. Усі громадяни Афін були поділені на 4 розряди залежно від прибутку з землі. Перший розряд становили ті, хто мав прибуток не менше 500 медимнів зерна, масла чи вина (1 медимн – 41–52 літри). Ці громадяни називались **пентакосимедимнами**. До другого розряду належали ті, хто мав прибуток у 300 медимнів. В ополченні вони були вершниками і повинні були за свій рахунок придбати спорядження. Громадяни третього розряду мали прибуток не менше 200 медимнів, їх звали **зевгитами**. Це був найчисельніший прошарок афінських громадян. Усі інші були зараховані до четвертого, останнього розряду. Їх звали фетами.

Отже, в основу поділу суспільства замість родової ознаки було покладено майнову. Майнове становище визначало й місце громадянина в ополченні. З представників перших двох станів формувалася кіннота, третього – важко озброєна піхота, із фетів – підрозділи легко озброєної піхоти чи допоміжних загонів. Воєначальниками та архонтами могли бути лише ті, хто належав до перших двох розрядів.

Солон запровадив **раду чотирьохсот** (буле) – 100 чоловік від кожної філи. Створення і розширення прав **народних зборів (екклесії)**, що стали головним законодавчим і контролюючим органом Афін, значною мірою сприяло демократизації суспільного і політичного ладу. Збори і рада відтіснили на другий план ареопаг та колегію архонтів. Був створений суд присяжних – **гелієя**, до якого входили громадяни всіх чотирьох розрядів у кількості 6 тисяч чоловік.

Велика кількість членів суду присяжних свідчить про демократичні прагнення Солома, бажання забезпечити участь простих людей у діяльності органів влади.

Солон вважають батьком афінської демократії.

Однак одразу усунути всі соціальні суперечності в афінській державі Солон не міг. Селянам, колишнім боржникам, які повернулися до Аттики, не повернули їх земельні ділянки, і вони поповнили лави незадоволеного засиллям євпатридів демоса.

Завдання: 1.Поясніть причину протистояння демосу і євпатридів?

2. Який принцип був покладений у підвалини нового поділу населення? Як це було пов'язано з армією Афін?

3. “Солон, – пише античний історик Плутарх, – розчарував заможних тим, що ліквідував боргові зобов'язання, а бідних тим, що не провів переділ землі, як вони сподівались, і не зрівняв усіх за способом життя”. Підтвердіть це фактами.

Підсумки уроку.

Урок 22. Тема: Афінська рабовласницька республіка

Мета: Сформувати у учнів уявлення, про сутність республіки в Афінах після реформ Клісфена та Перикла; розвивати навички роботи в парах з текстом; виховувати повагу до історії та права народів світу.

Обладнання: Карта Аттики, підручник історія стародавнього світу, ПК-презентація (слайди з зображеннями історичних діячів, зображення “ острак” тощо).

Хід уроку

Оргмомент

I.Актуалізація опорних знань учнів 1. Хто такий Солон? Чому його називають батьком Афінської демократії? 2. Як поділялося населення в Афінах? Через що відбувалося протистояння демосу і євпатридів в Афінах? 3.Порівняйте схеми управління в Афінах до і після Солона. Зробіть висновки(стор.156-157)

II. Новий матеріал.

1.Розповідь учителя з опорою на ПК-презентацію: За умов боротьби демосу та знаті, до влади в Афінах у 6 ст.до н.е. до влади прийшов Клісфен.

З іменем Клісфена пов'язана подальша демократизація афінського політичного ладу. У 509 р. до н.е. він провів державні реформи, які призвели до остаточної ліквідації залишків родового ладу.

Свої реформи Клісфен розпочав з введення нового адміністративного поділу, побудованого на територіальному принципі. У результаті вся Аттика поділялась на три територіальні округи: місто Афіни з передмістям, внутрішня центральна полоса і берегова полоса. Кожний округ складався із 10 рівних частин (**тритій**). Три тритії, по одній із кожного округу, об'єднувались у філу, і, таким чином, було створено 10 територіальних філ.

Метою реформи було змішати населення, роз'єднати роди і тим послабити силу євпатридів.

Рада чотирьохсот була замінена на **раду п'ятисот** (по 50 чоловік від кожної філи).

При Клісфені були також розширені ряди афінських громадян шляхом надання багатьом іноземцям, що постійно жили в Афінах громадянських прав. Була створена колегія десяти **стратегів** (по 1 від кожної філи). Основні функції колегії стратегів – верховне керівництво і командування всіма військовими силами афінської держави, фінанси, зовнішні відносини, підготовка до ради

п'ятисот і народних зборів, проектів, декретів і розпоряджень.

За афінськими законами всі десять стратегів користувались однаковими правами і мали однакові обов'язки. Але на практиці встановився неписаний звичай, що один із стратегів займав перше місце не тільки в самій колегії стратегів, але й у всій державі.

Для того, щоб зберегти новий порядок від замахів на нього з боку ворогів, був введений **остракізм** (суд черепків). Остракізм був формою таємного голосування, при якому кожен голосуючий писав на черепку ім'я людини, що здавалась йому небезпечною для існуючого ладу. Коли одне і теж ім'я повторювалось при підрахунку голосів 6 тис. разів, то ця особа піддавалась вигнанню з Афін на 10 років без конфіскації майна.

Реформи Клісфена були більш послідовні, ніж реформи Солона, і завершили більш ніж столітній період гострої боротьби між родовою аристократією і демосом, що закінчилась перемогою демосу. У результаті в Афінах склалась рабовласницька держава у формі демократичної республіки. Тобто органи влади обиралися на певний строк народом. Контроль за діяльністю органів влади здійснювався народними зборами, що скликалися кожен місяць. Там обговорювали, чи вірно діє влада. До того ж, під час посідання посади, людину перевіряли: з'ясовували, хто його батьки, як виконує обов'язки громадянина, чи вірить у богів тощо.

Вищим органом були народні збори(**екклесія**), що скликалися чотири рази на місяць, куди звичайно, приходили 2-3 тисячі осіб. Голосували відкрито.

До суду присяжних -гелієї, обирали жеребкуванням (600 осіб від кожної філи), всього 6000.

При Періклі (був стратегом з 444 до 429 р. до н.е.)відбувається більш чіткий поділ влади: законодавча влада належала народним зборам, виконавча – Раді 500 і магістратам, судова – гелієї, вводиться плата за участь у виконанні громадських функцій.

ІІІ. Закріплення. Завдання і запитання: 1.З якою метою Клісфен запровадив новий територіальний поділ? 2. Який орган замінив раду чотирьохсот? Чому? 3. Вчені стверджують, що республіка, це виборність, колегіальність та підконтрольність влади. Доведіть це на прикладі Афін. 4. Археологи знаходять остраки з іменем Клісфен? Про що це свідчить,на вашу думку?

Урок 23. Тема: Правове становище населення в Афінській державі

Мета: Сформувати у учнів уявлення про правовий статус населення в Афінах та становище рабів; розвивати навички роботи в парах та малих групах; виховувати повагу до прав людини та до історії та права народів світу.

Обладнання: Карта Афін, зображення праці рабів в різних сферах життя Афінської держави.

Хід уроку:

Оргмомент

I.Актуалізація опорних знань учнів Хто такі раби? В яких ще країнах Стародавнього світу ми зустрічали їх?

II. Новий матеріал.

1.Становище рабів. Робота в парах. Прочитайте текст і поясніть, як ставилися до рабів в Афінах. Чому це відбувалося, на Вашу думку?

В Афінській державі рабів було значно більше, ніж вільних. Розрізнялись раби приватних осіб і державні. Рабська праця широко застосовувалась у домашньому сільському господарстві, промисловості. Раб був річчю і мати власність не міг. Лише за державними рабами визнавалось право набувати власність і розпоряджатися нею. Раб не міг мати сім'ю. Єдине, що закон забороняв господарю, – вбивство раба. Але, незважаючи на формальну заборону, вбивство раба не тягло за собою покарання. Коли раб вчиняв злочин, що карався смертю, суд і покарання були в компетенції органів влади. Усі інші види покарання були правом господаря. Допит раба проводився тільки в процесі катування. Це вважалось справедливим та “істинно демократичним”.

2. Робота в малих групах з текстом. Завдання: 1. Поясніть, як поділялося населення Афін за правовим статусом. 2. Які права і обов'язки мав громадянин Афін? Які з них, на Вашу думку, є серед обов'язків і прав громадян України?

Вільне населення Афін було неоднорідним. За законом Перікла усією сукупністю прав і привілей користувались тільки ті особи чоловічої статі, у кого батько і мати були природними і повноправними громадянами Афін. Громадянство набувалось з 18-літнього віку. Потім протягом 2-х років юнак проходив військову службу. З 20-ти років йому дозволялось брати участь у народних зборах.

Формально всі громадяни Афін користувались рівними правами. Афіняни визнавали фізичну працю за винятком землеробської, негідною громадянина. Тому всі інші роботи виконували іноземці, вільновідпущеники та раби. Громадянська рівноправність включала сукупність певних **прав і обов'язків**. Найбільш суттєвими **правами** громадянина були право на свободу та особисту незалежність від будь-якої іншої людини; право на земельну ділянку та економічну допомогу від держави у випадку матеріальних труднощів, право на носіння зброї і служби в ополченні, право на участь у справах держави (у народних зборах, раді, виборних органах); право на шанування і захист вітчизняних богів; право на захист і заступництво афінських законів.

Обов'язки афінських громадян полягали в тому, що кожен повинен був берегти своє майно і працювати на земельній ділянці, приходити на допомогу полісу всіма своїми засобами за надзвичайних обставин, захищати рідний поліс від ворогів зі зброєю в руках, підкорятися законам і виборним органам влади,

брати активну участь у суспільному житті, поважати батьківських богів. За злочин громадяни могли обмежуватись судом у правах.

Значну частину населення складали **метеки**. Це були вихідці з інших общин, які проживали в Афінах. Вони були особисто вільними, але політичними правами не користувались (брати участь у народних зборах, займати державні посади) і були обмежені в економічних (їм заборонялось володіти землею на території Аттики, мати власні будинки, крім того, вони сплачували особливий податок). Але в армії метеки служили, сплачували податки. Метек, що ухилявся від сплати податків, продавався в рабство. Шлюби між метеками і громадянами Афін заборонялись. Кожен метек повинен був вибрати собі афінського громадянина, який представляв метека в суді та інших державних органах.

Становище відпущених на волю рабів було близьким до становища іноземців. Незважаючи на всі обмеження, метек і вільновідпущеник були згідно з законом особами. Раб же був тільки **річчю**.

Жінки в Афінах не мали ні політичних, ні громадянських прав.

Обговорення.

ІІІ. Закріплення. Чим на вашу думку, становище раба в Афінах відрізнялося від становища рабів у Вавілоні чи Єгипті?

Підсумки уроку.

Урок 24.Тема: Афінське право

Мета: Сформувати у учнів уявлення про основні положення афінського законодавства та судовий процес; розвивати навички роботи в парах, виховувати повагу до історії та права народів світу.

Обладнання: Роздатковий матеріал для учнів

Хід

уроку:

Оргмомент

І. Актуалізація опорних знань учнів: 1.Хто запровадив перші закони в Афінах? В чому їх особливість? 2.Як поділялося афінське суспільство? 3.Які права і обов'язки мали громадяни Афін?

ІІ. Новий матеріал.

1.Робота в парах метод: Навчаючи-вчуся. Один учень опрацьовує матеріал п.1, інший — п.2. Потім номери перші розповідають другим свою частину, відповідають на запитання. Потім теж саме роблять номери другі.

1. На початку VI ст. до н.е. в Афінах Солоном була проведена велика законодавча робота: Закони Драконта були скасовані за винятком деяких постанов про вбивство. У V – IV ст. до н.е. закони стають головним джерелом права. **Майнові** відносини. Майно поділялося на видиме і невидиме. До першого належали: земля, раби, худоба, до другого – гроші, дорогоцінності. Серед речових прав відомі були володіння і власність.

Договори в більшості укладались у письмовій формі, засобом забезпечення договірних зобов'язань залишаються завдаток, застава, порука. Афінському праву були відомі різні види договорів: купівлі-продажу, найму, позики, підряду, схову, доручення, комісії.

Спадкування здійснювалось за законом і заповітом. Спадкоємцями за законом в першу чергу були сини, але коли синів не було, то успадковували дочки. Заповідати міг лише той, у кого не було законних дітей чоловічої статі. Не могли заповідати неповнолітні, жінки, прийманий син.

Сімейне право. Вступ до шлюбу в Афінах вважався обов'язковим. Але якщо громадянин не вступав у шлюб, то це не спричиняло покарання.

Розлучення для чоловіків було вільним, але для жінок це була складна справа. Жінка займала в сім'ї залежне становище.

Батьківська влада спочатку була дуже широкою, але з часом слабне.

2.Кримінальне право. Афінському праву були відомі такі види злочинів: державні, проти сім'ї, особи, власності. Розрізнялись навмисні і необережні злочини.

Серед покарань слід відмітити смертну кару, продаж у рабство, штраф, конфіскацію, безчестя. Покарання для рабів і вільних було різним.

Судовий процес. Розпочинати судові справи могли тільки повноправні афінські громадяни. Інтереси неповнолітніх і жінок представляв глава сім'ї, за раба в суді відповідав його господар.

Судовий розгляд поділявся на стадії: попереднього розслідування, судового розгляду і винесення рішення чи вироку. Учасникам процесу надавалась можливість висловити свою думку щодо міри покарання. Жінок і неповнолітніх як свідків не залучали, рабів при допитах катували.

Під час попереднього слідства свідчення потерпілого, обвинуваченого, свідків, а також речові докази запечатувались у спеціальну посудину і в такому вигляді направлялись до суду.

Рішення приймалось таємним голосуванням більшістю голосів. На судові рішення і вирoki допускалась апеляція в гелією. Рішення гелієї були остаточними і оскарженню не підлягали.

III. Закріплення. Запитання:

1. Як поділялося майно в Афінах? Яким було становище жінки у шлюбі. Хто міг виступати в суді? Які види покарання застосовувались?

Урок 25. Тема: Спартанська держава

Мета: Сформувати у учнів уявлення, про процес утворення Спартанської держави у Стародавній Греції; розвивати навички роботи в парах з текстом; виховувати повагу до історії та права народів світу.

Обладнання: Карта, світлини Лаконіки, розкопок у Спарті, зображення спартанців

Хід уроку:

Оргмомент

I. Актуалізація опорних знань учнів: 1. Наведіть приклади різних видів майна за афінськими законами. Які існували договори? Хто міг виступати в суді? Як укладався та розривався шлюб? 2. Хто такі спартанці? Що ми про них вже знаємо?

II. Новий матеріал.

1. Виникнення Спартанської держави. Розповідь учителя: Спарта є другою міцною державою, що утворилася в Стародавній Греції. Південь Пелопонесу, де була стародавня Спарта, — це Лаконська долина, зрошувана рікою Евротом, близько 30 км завдовжки і 10 км завширшки. З півночі вона була покрита високими горами, а з півдня болотами, які тяглися до самого моря. Для Лаконської долини характерні родючі землі, гарні пасовища, схили гір, покриті лісами, дикоростучими фруктовими деревами та виноградниками. Однак незначна площа цієї долини і відсутність зручних гаваней схиляли місцеве населення, з одного боку, до замкнутості, а з іншого — до загарбницьких походів на своїх сусідів, особливо на західну територію Мессенію. Із найдавнішої історії Спарті, або Лакедемону, відомо, що її територія була населена племенами ахеян. У Спарті, за переказами, правив базилевс Менелай, чоловік прекрасної Єлени, через яку почалася Троянська війна. Заснували Спарту дорійці, які підкорили ахейське населення Пелопонеського півострову у 11 ст. до н.е.

2. Яким шляхом здійснювалося завоювання - звернемось до історії (Підручник: Голованов С.А., Костирко С.В. История Древнего мира: Учебн. для 6-го кл.-К.: Грамота, 2006.-С.150-151)

Запитання: Де було створено Спартанську державу? Що сталося з місцевим населенням Пелопонесу?

3. Суспільний лад. Робота в парах з текстом.

Спартанська держава утворюється приблизно в 10-9 ст. до н.е. Усе населення Спарті поділялось на три групи: спартанців, періеків та ілотів. Пануючою верствою були спартанці. Вони були наділені всією повнотою особистих, економічних і політичних прав. Всі здатні носити зброю і

озброюватись власним коштом спартанці, тобто воїни, становили "общину рівних". Рівноправних спартанців у IX-VIII ст. до н.е. налічувалося близько 9-10 тис. чол., а у V ст. до н.е. їх вже було не більше 6 тис. Рівноправним спартанцем вважався тільки той, обоє батьків якого були громадянами Спарти.

Після досягнення повноліття — 20 років — спартанець ставав повноправним громадянином і воїном. Одне було невіддільне від іншого. Спартанець не воїн не був повноправним громадянином. "Община рівних" була військовою общиною з колективною власністю і колективною робочою силою. Всі її члени вважалися рівноправними. Матеріальну основу общини становила земля, оброблювана підкореним населенням, — ілотами. З колективної землі кожен спартанець за жеребкуванням одержував ділянку разом з ілотами, плодами праці яких і користувався. Ця земля передавалася у спадок, але не підлягала відчуженню: продажу, даруванню і т.п.

Сам спартанець не міг займатися господарством, працювати. Він повинен був мешкати у столиці, яка була, по суті, військовим табором.

Ілотів було значно більше, ніж спартанців, вони неодноразово піднімали повстання. Ці повстання нещадно придушувались. Ілоти державними рабами та були розписані за клерами (ділянками) спартанців — по 10-15 осіб. Могли мати сім'ю. Своє панування над ілотами спартанці підтримували методами залякування і терору, Спартанці щорічно оголошували беззбройним ілотам "священну війну" (так звані криптії), під час якої вбивали сотні й тисячі найміцніших, найрозумніших, найвідважніших ілотів. Недарма в центрі своєї столиці спартанці побудували храм Страху, а в Афінах стояв храм Милосердя.

Порівняно з абсолютно безправними ілотами правове становище періеків було значно кращим. Вони були особисто вільні, мали сім'ї, майно, у тому числі землю, яку могли продавати й купувати. Займалися переважно ремеслом і торгівлею, скотарством, менше — сільським господарством, оскільки проживали здебільшого на неродючих землях, у гірських районах тощо. Могли укласти різноманітні торговельні угоди, вільно розпоряджались своїм майном. Проте політично вони залишалися безправними, оскільки не були громадянами Спарти.

III. Закріплення. Запитання: На які верстви поділялося населення Спарти? Чим займалися спартіати? Чим становище ілотів відрізнялося від рабів в Афінах? Чому в Спарті був храм страху? Що таке криптії? Для чого їх влаштовували?

Підсумки уроку.

Урок 26. Тема: Державний лад Спарти

Мета: Сформувати у учнів уявлення про організацію влади в Спарті та повноваження державних органів; розвивати навички роботи в малих групах; виховувати повагу до прав людини та до історії та права народів світу.

Обладнання: Роздатковий матеріал для груп.

Хід уроку

Оргмомент

I.

Актуалізація опорних знань учнів

З кого складалося спартанське суспільство? Охарактеризуйте становище кожної соціальної групи.

II. Новий матеріал

Робота в малих групах. Метод “Ажурна пилка”.

Структура органів державної влади й управління Спарти виглядала так: два **царі**; рада старійшин — **герусія**; Народні збори — **апелла**; колегія **ефорів**.

Група 1.Царська влада. Очолювали державу два царі, Подвійна царська влада пояснюється об'єднанням, згідно з легендами, у давнину двох дорійських племен, очолюваних двома відгалуженнями знатного роду Гераклідів (потомків Геракла) — Агіадами (одне плем'я) і Єврофонтадами (інше плем'я). Царська влада була спадковою. Після смерті батька царем ставав його старший син. У випадку передчасної смерті сина спадкував трон його син. Якщо цар не мав синів, то трон переходив до його найближчого кровного родича.

Посідаючи трон, царі перед ефорами і жерцями складали присягу, що будуть дотримуватись законів і звичаїв країни. Далі присягали ефори, що будуть шанувати владу царів, якщо останні дотримуватимуться присяги.

Спочатку царі мали дуже широкі повноваження: скликали Народні збори і раду старійшин, головували на їх засіданнях, оголошували війну й укладали мир, розглядали і вирішували будь-які спори і конфлікти громадян, здійснювали культові (жрецькі) функції, командували військом та ін. Згодом в їх компетенції залишились тільки військові, культові й деякі судові функції. Цареві у військовому поході належала вся повнота влади. Тільки він віддавав накази, йому доповідали про всі військові і невійськові справи. Рішення, наказ царя були обов'язковими.

За непослух, недисциплінованість, боягузтво цар міг карати воїнів на місці на свій розсуд — аж до смертної кари. Царі були зобов'язані очолювати військо у поході. Звільнялись вони від цього тільки у випадку фізичної

неможливості йти в похід (наприклад, хвороба), а також при досягненні 60-річного віку.

З V ст. до н.е. у поході (чи на війні) кожного царя супроводжували два ефори, які контролювали його дії

Група 2. Герусія. Другим важливим органом державної влади у Спарті була рада старійшин — герусія. Вона бере початки, очевидно, з колишньої родоплемінної організації — ради племінних старійшин. До складу герусії входило 30 осіб — два царі та 28 членів — геронтів. Обиралися геронти на Народних зборах, пожиттєво, з представників знатних родів, які досягли 60-річного віку, тобто не служили вже у війську. Вибори відбувались примітивно: голосом, криком (за кого кричали голосніше, той і обраний).

Це відкривало можливості до зловживань з боку тих, хто керував виборами. Геронти не несли жодної відповідальності за свою діяльність. Герусію скликали спочатку лише царі, потім мали право скликати її й головувати на засіданнях також ефори.

Компетенція герусії, спочатку невелика, з бігом часу зростала (в міру того, як звужувались повноваження царів). Уже з VI-V ст. до н.е. герусія стала, по суті, найважливішим органом влади й управління Спарти.

Отже, герусія розглядала й вирішувала усі важливі державні справи стосовно внутрішньої та зовнішньої політики. Герусія мала право (з VIII ст. до н.е.) накладати заборону, призупиняти будь-яке рішення Народних зборів. Для цього достатньо було геронтам і царям встати й піти зі зборів.

Герусія мала й судові функції. Вона розглядала кримінальні справи, з яких обвинуваченому загрожувала смертна кара, вигнання або позбавлення честі. Герусія розглядала й справи зі звинувачення царів.

Група 3. Народні збори — апелла у Спарті не мали такого ж великого, як у Афінах, значення. Участь у народних зборах мали право приймати лише повноправні громадяни чоловічої статі, котрі досягли 30-річного віку, мали земельні наділи та тісно пов'язані з їх володінням політичні права. Народні збори обговорювали і приймали закони, розв'язували питання війни чи миру, обирали геронтів, ефорів та інших службових осіб, командувачів військами, яких доводилось посилати на різні фронти, вирішували, хто з царів здійснюватиме верховне командування. До компетенції народних зборів належало прийняття рішення у випадку виникнення спору про престолонаслідування

За надзвичайних обставин скликались надзвичайні збори, в яких брали участь представники найбільш знатних і впливових сімей.

Разом з тим, віданню народних зборів не підлягали такі важливі питання, як фінансові, діяльність органів влади, судові справи. Закони на зборах не обговорювались, вони або приймалися, або відхилялись. Усі рішення зборів знаходились під контролем герусії. Порядок діяльності народних зборів давав можливість спартанській знаті впливати на їх роботу, направляти їх діяльність у потрібному напрямі.

Група 4. Ефорів (п'ять осіб) обирали на рік. Вони створювали єдиний колегіальний орган — колегію ефорів, під головуванням ефора — епоніма, іменем якого називався рік. Рішення у колегії приймалися за більшістю голосів. Засідала колегія при потребі. Спочатку компетенція ефорів була обмеженою: вони здійснювали нагляд за способом життя і поведінкою громадян, над належним вихованням молоді, над переіками та ілотами.

Ефори скликали Народні збори та герусію і головували на їх засіданнях, очолювали їх діяльність. Причому скликали ці органи незалежно від волі царів, а іноді і всупереч їхньому бажанню. Відали зовнішніми зносинами — вели переговори з іноземними послами, висували перед Народними зборами питання про війну чи мир з різними країнами. Фактично у їхніх руках перебувало все внутрішнє управління країною

III. Закріплення. Запитання: Які органи здійснювали владу в Спарті? Чому царів було двоє? Які повноваження були у герусії? Чим повноваження народних зборів Спарті відрізняються від Афінської держави? Як відбувалося голосування? Чим займалися ефори?

Підсумки уроку.

Урок 27. Тема: Закони Спартанської держави

Мета: Сформувати у учнів уявлення про законодавство та судову систему Спарті, розвивати навички роботи в малих групах, виховувати повагу до історії та права народів світу.

Обладнання: Роздатковий матеріал для учнів

Хід уроку

Оргмомент

I. Актуалізація опорних знань учнів

Назвіть органи влади Спарті. Як вони формувалися? Який орган, на Вашу думку, був найважливішим? Чому?

II. Новий матеріал

1. Розповідь учителя. Джерелами права у Спарті були звичаї, звичаєве право, потім закони. У VIII ст. до н.е. появився, як зазначалось, збірник законів — законодавство Лікурга. Загалом право країни було спрямоване на забезпечення прав і привілеїв спартанців та закріплення безправного становища ілотів.

Право власності. Пануючи над масами поневоленого населення, спартанці постійно мусили турбуватись про забезпечення повсякчасної консолідації вільних громадян, дотримання повної солідарності між ними. Власне тому тривалий час у Спарті зберігалась общинна власність на землю, а керівники держави докладали чимало зусиль, щоб не допустити до різкої майнової диференціації серед "рівних". Общинна земля, як зазначалось, була розділена на наділи, які щорічно за жеребкуванням розділялись між громадянами. Відчужувати ці землі не можна було. Проте згодом появилась і приватна власність на землю. Це передусім землі, які надавались державою громадянам за певні заслуги. Ними можна було вільно розпоряджатись. Далі — це землі, заселені періеками, тобто у гірських і передгірських районах, на окраїнах держави.

2.Робота в парах. Учні опрацьовують текст та шукають відповіді на запитання.

Майнове право. Існувала в Спарті заборона її громадянам займатися торгівлею, ремеслом, Також проти накопичення спрямували було запровадження важкої, громіздкої монети. Вважалось допустимим безоплатно користуватись чужими рабами, чужим реманентом, кіньми, мисливськими собаками, навіть брати з чужих комор харчові припаси. Договірне право було нерозвинене, непоширене, бо в країні домінувала не приватна, а спільна, колективна власність. Купівля-продаж, позичка, обмін речей тривалий час відбувалися у простій, усній формі, щоправда, при свідках, зазвичай не за гроші, а у формі обміну(товар за товар, річ за річ).

Сімейне право. У Спарті жінки посідали у суспільстві високе становище, користувались повагою і пошаною. Спартанка сама вибирала чоловіка, без згоди дівчини шлюб не укладався. Жінки мали своє майно, розпоряджались ним, а коли у Спарті почали активніше розвиватись торговельно-грошові відносини, то появлялось немало багатих жінок, котрі мали свої землі, рабів, багатства. У сім'ї жінка теж користувалась повагою, авторитетом. Вона керувала веденням всього домашнього господарства, вихованням малолітніх дітей, оскільки чоловік, постійно знаходячись у військовому таборі і там харчуючись, вдома появлявся нечасто. Однак влада чоловіка у сім'ї була великою, авторитет — беззаперечним, слово — вважалось законом. Розлучення відбувалося без зайвих формальностей, за згодою сторін. У випадку сімейного конфлікту справу розглядали царі або ефори.

Спадкове право. Спадкування майна померлого батька чи чоловіка відбувалося згідно зі законом. Спадкували передусім сини, при їх відсутності — дочки. Дружині померлого поверталось її придане, залишались подарунки чоловіка. У випадку відсутності дітей майно померлого спадкували його найближчі кровні родичі за чоловічою лінією — брати, батько, дід та ін.

Кримінальне право. Знову ж таки норм кримінального характеру, як і інших галузей права, існувало дуже мало. Діяли звичаї, традиції. Норми кримінального права обмежувались зазвичай вказівкою на заборону тих чи інших вчинків. Саме покарання обирали судді. Це могли бути штрафи, конфіскація майна чи навіть земельного наділу (клеросу), вигнання, позбавлення прав, позбавлення громадянства, смертна кара (мечем, задушенням чи скиданням зі скелі). Позбавлення прав (атімія) вважають одним з найтяжчих покарань. Така людина не могла звертатися до суду для захисту своїх інтересів, брати участь у політичному житті, зазнавала постійної зневаги, бойкоту громади. Атімією карали за боягузтво на полі бою, втечу з бою, здачу в полон ворогові. За вчинення надалі якогось героїчного поступку, подвигу атімію могли з воїна зняти. Судовий процес між громадянами мав змагальний характер, але часто звинувачення брали на себе державні органи — царі, ефори, геронти. Доказами слугували власне признання, покази свідків, речові докази, документи, присяга. Оскарження судових вироків не допускалось. Тільки у виняткових випадках засуджений міг апелювати до Народних зборів.

III. Закріплення. Запитання

1.Хто був першим законодавцем у Спарті? 2.Чому у Спарті обмежували договірні та інші майнові відносини, запровадили незручні гроші?3. Як відбувалося спадкування?4.Яким було становище жінки? Чому?5.Хто були учасниками судового процесу? Які були докази у суді?6. Які покарання були у Спарті ? Які були найтяжчими?

Урок 28. Тема: Утворення Давньоримської держави

Мета: Поглибити уявлення учнів про особливості виникнення давньоримської держави; розвивати міжпредметні зв'язки з історією та географією, навички роботи в парах; виховувати повагу до історії та права народів світу.

Обладнання: Мапа, ПК-презентація, підручник Історія стародавнього світу.6 клас.

Хід уроку:

Оргмомент

I.Актуалізація опорних знань учнів Пригадайте з курсу історії, де й в яких умовах виникло місто Рим(Підр. ст.201-202)

II. Новий матеріал:

1.Розповідь учителя з використанням мапи та ПК-презентації:

Державний лад Стародавнього Риму пройшов у своєму розвитку ряд етапів: Перший період – царський – з 754 р. до 509 р. до н.е. Протягом цього періоду відбувається формування суспільних класів і державного апарату.

Другий період розпочинається з вигнання останнього римського царя Тарквінія Гордого і утворення республіканського ладу (509 – 27 рр. до н.е.).

Третій період – період імперії – 27 р. до н.е. – 476 р. н.е. Цей період, у свою чергу, поділяється на два етапи – приципат (27 р. до н.е. – 284 р. н.е.) і домініат (284 р. – 476 р.).

Перший період розпочинається з виникнення міста Рим.(Пригадайте легенди про його заснування. Підр. ст.202)

З курсу історії ви вже знаєте, що царський період тривав бл.250 років. Проте, держави у сучасному розумінні цього слова ще не було, вона сформувалася лише наприкінці правління царів.(пригадайте, які ознаки повинна мати держава)

Корінні жителі Риму називали себе **патриціями**. Спочатку лише вони належали до повноправного населення – “римського народу”, що склався на основі союзу трьох племен (**триб**), які поділялися за **родами і куріями** (об’єднаннями родів). За легендою Ромул, один із засновників Риму, доручив патриціям відправляти управлінські та жрецькі обов’язки, плебеям (простолюдинам) – обробляти землю, утримувати худобу і займатися прибутковим ремеслом.

У певні дні роди, курії, племена, а потім і весь союз племен сходились на збори. Усього родів було 300. Голови родів складали **раду старійшин** або **сенат**, що з часом набув значення головної урядової влади.

Головою римської общини, її правителем і верховним воєначальником був **рекс** – цар. Це була виборна посада, підзвітна народу.

З давнього часу на території Риму жили і негромадяни – **плебеї**. (Пригадайте їх походження). Також було патриархальне рабство.

До кінця царського періоду загострилася боротьба між царем, та сенатом, що бажали мати повну владу. Цей процес супроводжувався протистоянням плебеїв і патрициїв.

2.Робота в парах з текстом:

У царську епоху важалося, що Римом править цар (рекс), сенат і народ.

Важливим етапом на шляху римської державності була реформа, яку римська традиція пов’язує з іменем шостого рекса Сервія Туллія (578 – 534 рр. до н.е.). За реформою всі патриції та плебеї чоловічої статі у військових і політичних цілях були поділені на шість розрядів. До першого увійшли

найбагатші, так звані вершники, а також ті, хто мав багатства не менше ніж 100 тисяч мідних ассів (1 асс – мідна монета масою 327,5 г), до другого – ті, чиє майно оцінювалося не менше ніж у 75 тис., до третього – 50 тис., до четвертого – 25 тис., до п'ятого – 12,5 тис. ассів. Усі бідняки зараховувалися до шостого розряду (пролетарів).

Усі військовозобов'язані залежно від майнового становища об'єднувалися у військові підрозділи – центурії (сотні). Із вершників було утворено 18 центурій кінноти, громадяни першого розряду входили до важкоозброєної піхоти (80 центурій). З другого, третього і четвертого розрядів формувалось по 20 центурій, а з п'ятого – 30.

Складовою частиною реформи Сервія Туллія був поділ громадян (патриціїв, плебеїв, клієнтів) за територіальною ознакою. Рим був розбитий на чотири територіальні триби, до яких пізніше приєднали 16 сільських. Було запроваджено постійний податок на утримання війська.

Лад військової демократії вичерпав себе.

III. Закріплення. Завдання:

1.Доберіть факти, що підтверджують, що Рим набув усіх ознак держави: публічну владу, територіальний поділ жителів, військо, податки.

2.При голосуванні на центуріальних народних зборах кожна центурія мала один голос. Як ви вважаєте, які громадяни мали перевагу при вирішенні важливих питань?

Урок 29.Тема: Становлення Римської Республіка

Мета: Поглибити і сформувати нові знання у учнів про організацію влади у Римській республіці; розвивати навички роботи в малих групах; виховувати повагу до прав людини та до історії та права народів світу.

Обладнання: ПК-презентація, роздатковий матеріал

Хід уроку:

Оргмомент

I.Актуалізація опорних знань учнів 1.Пригадайте, що таке республіка? Чим вона відрізняється від монархії? Де ми вже зустрічали в історії давнього світу цю форму правління? 2. Пригадайте з курсу історії, коли і чим закінчується царський період у Давньому Римі?

Новий матеріал:

1.Розповідь учителя з опорою на ПК-презентацію

Римська республіка проіснувала з 509 р. до н.е. до 27 р. до н.е. Вона була рабовласницькою державою за історичним типом та аристократичною за формою правління.

Народ як сукупність повноправних громадян вважався джерелом влади. У

період ранньої республіки Рим за своїм політичним устроєм складався з народних зборів, ради старійшин (сенату), виборних службових осіб (магістратів).

Центральними органами влади та управління були сенат і народні збори (коміції).

Сенат був вищим, постійно діючим органом влади, головною урядовою установою і складався з 300 чоловік.

На першому етапі республіки сенаторів призначав консул, за законом Овінія (312 р. до н.е.), список сенаторів став готувати цензор. Кандидат у сенатори повинен був походити із знатної сім'ї, бути багатим, мати в своєму послужному списку посаду, одержану в результаті виборів на народних зборах. Кожні 5 років персональний склад сенату переглядався. Сенаторам категорично заборонялось займатись фінансовою і торговельною діяльністю.

Повноваження сенату як вищої урядової установи були широкими. До 339 р. до н.е. він затверджував або відхиляв закони, які виносились на обговорення. Лише в 287 р. до н.е. сенат втратив право схвалювати (або ні) закони, прийняті плебейськими зборами.

Сенат розпоряджався державною скарбницею, фінансами, відав державним майном. Здійснював керівництво військовими справами: оголошував набір ополчення, призначав командуючих, розподіляв сфери дій між воєначальниками та консулами.

Народні збори вважались законодавчими органами. Вони були трьох видів. Вищими до 287 р. до н.е. були збори за центуріями, з середини III ст. до н.е. в кожний розряд громадян (від першого до п'ятого) виставляв по 70 центурій. Це дало змогу центуріям другого і третього розрядів сильно впливати на прийняття рішення, посилило роль плебсу в політичному житті.

Центуріатні коміції вирішували питання про війну і мир, обирали консулів та інших магістратів, до 287р. до н.е. приймали або відхиляли законопроекти. Вони дарували громадянство або позбавляли права на нього. З 287 р. до н.е. законодавчі повноваження повністю перейшли до плебейських зборів – зборів громадян за територіальними трибами. Їх називали **плебейськими або трибутними коміціями**. Належність до триби визначалась місцезнаходженням майна плебея.

Плебейські збори обирали народного трибуна, молодших магістратів – едилів, квесторів і деяких жерців, а також могли достроково звільнити їх з посади.

Закони й постанови трибутних зборів називались **плебісцитами**. (Хто знає сучасне значення цього слова?) За законом Валерія і Горація (449 р. до н.е.), плебісцити підлягали затвердженню сенатом.

Поступово до плебейських зборів перейшли деякі повноваження, що раніше належали центуріатним коміціям. У них стали брати участь усі громадяни, в тому числі й патриції. Трибутні коміції збирались на форумі.

Третім видом народних зборів були куріатні коміції. У них брали участь громадяни-патриції.

Куріатні коміції розглядали переважно питання шлюбу, виходу з роду, усиновлення, спори про спадщину, затверджували заповіти, розглядали злочини членів курії, поведінку родичів.

На засіданнях коміцій кожна курія мала один голос.

III. Закріплення. Завдання: Заповнити таблицю, обрав повноваження, що стосуються органів влади:

Сенат	центуріатні коміції	трибутні коміції	куріатні коміції
а)про війну і мир б)усиновлення в)вибори народного трибуна г)розпорядження державною скарбницею г)вибори консулів д)оголошення ополчення е)спори про спадщину є)вибори квесторів			

Підсумки уроку.

Урок 30. Тема: Магістрати Римської республіки

Мета: Поглибити і сформувати нові знання у учнів про організацію влади у Римській республіці та повноваження магістратів; розвивати навички роботи в парах; виховувати повагу до історії та права народів світу.

Обладнання: Підручник Історія Стародавнього світу. 6 клас; роздатковий матеріал, підручник Історія Стародавнього світу

Хід уроку

Оргмомент

I.Актуалізація

опорних знань учнів 1.Які органи влади були в Римі часів Республіки? Яку роль відігравав Сенат? Які вимоги були до сенаторів? Чи були єдині народні збори? Які були коміції? 2.Зверніться до підручника історії (стор.204-205). Що таке магістрати? Які з них ви вже знаєте?

II. Новий матеріал:

1.Розповідь учителя з використанням ПК-презентації: Магістрати представляли виконавчо-розпорядчу владу, виконували повсякденні управлінські функції. Після повалення царської влади вищі магістрати називались **преторами** (ті, що йдуть попереду війська). Їх замінили **консули** (опікуни держави), яких лише обирали з патриціїв, з 367 р. до н.е. за законом Ліцінія та Секстія одного з консулів стали висувати плебеїв. Консули могли діяти лише колегіально.

Консулів, преторів, цензорів обирали центуріатні збори на один рік. Формально будь-який громадянин міг запропонувати свою кандидатуру на посаду магістрата. Консули головували в сенаті, на народних зборах, були командуючими армій. До вищих магістратів належали консул, **диктатор, цензор, претор, народний трибун**, до молодших – **едили, квестори**. Усі посади магістратів, крім диктатора і начальника кінноти, були виборними, підзвітними, строковими, колегіальними і безоплатними. Виконувати їх безплатні могли лише дуже заможні громадяни.

Для обрання магістратом потрібно було прослужити певну кількість років в армії і досягти певного віку.

2. Робота в парах. Учні опрацьовують матеріал та виконують завдання.

Диктатор призначався одним із консулів за погодженням з сенатом строком на 6 місяців, наділявся вищою військовою і цивільною владою. Призначення диктатора відбувалося в зв'язку з кризовими ситуаціями.

Посада цензора була введена в 443 р. до н.е. для комплектування сенату. Цензорів обирали раз на 5 років з колишніх консулів. До їхніх обов'язків входило складання списків громадян за розрядами згідно з майновим цензом.

Цензор давав від імені держави підряди на громадські роботи, стежив за якістю їх виконання, давав на відкуп збір податків, спостерігав за збиранням мита.

Претор – ця посада магістрату з'явилась у 367 р. до н.е. Преторів обиралось двоє, а наприкінці республіки – 8. Спочатку вони були воєначальниками, заступниками консулів, виконували різні доручення сенату, вели засідання коміцій. З 242 р. до н.е. обов'язки преторів почали розподілятися. Один претор видав розглядом справ тільки римських громадян, інший – іноземців.

Основним обов'язком претора з часом стало керівництво судовою діяльністю, переважно з цивільних справ. Він висловлював свою думку про прийняте там рішення, створював нові форми, так званого, преторського права – найважливішого джерела римського права.

Посада народного трибуна була введена близько 494 р. до н.е. в результаті запеклої боротьби між патриціями і плебеями. Трибунат був винятково плебейською установою. Трибунів спочатку було два, потім п'ять і врешті десять. Трибун не міг виїжджати з Риму, а двері його будинку завжди могли бути відчиненими для плебеїв, що шукали захисту.

Трибуни мали право забороняти виконання будь-яких наказів (за винятком

наказів диктатора). Вони могли накладати вето на постанови сенату. Крім того, трибун мав право заарештувати будь-яку особу і піддати її прилюдному допиту.

Будь-яке посягання на особу трибуна оголошувалось злочином не тільки проти держави, а й проти релігії.

Поступово народні трибуни із захисників плебеїв перетворились на виразників інтересів широких народних мас Риму.

4. Розповідь учителя.

Із захопленням влади Августом Гай Октавієм розпочинається період **принципату** – першої стадії імперії. Римська держава стала монархією. У 29 р. до н.е. Октавій отримав від сенату звання імператора, магістра республіки, потім довічного трибуна, цензора, а пізніше титул Августа (священного), великого понтифіка. При принципаті зберігалися зовнішні ознаки республіки. Август вважався лише першим у списку senatorів, а фактично сенат був його слухняним знаряддям. Період **домінату** в Римі почався з правління імператора Авреліана (270 – 275 р.), який навіть за походженням був не римлянином, а варваром. Влада імператора була вже необмеженою.

III. Закріплення. Завдання: Заповніть прогалини:

1. До вищих магістратів належали консул, диктатор, _____, претор, _____, до молодших – _____, квестори. 2. Консулів, преторів, цензорів обирали центуріатні збори на _____. 3. До обов'язків цензорів входило складання _____ громадян. 4. Основним обов'язком претора стало керівництво _____ діяльністю. 5. Трибуни могли накладати вето на постанови _____. 6. _____ призначався одним із консулів за погодженням з сенатом строком на 6 місяців.

Урок 31. Тема: Закони XII таблиць

Мета: ознайомити учнів з найдавнішими джерелами римського права, розвивати навички роботи в малих групах, роботи з текстом; виховувати повагу до історії та права народів світу.

Обладнання: Роздатковий матеріал для груп

Хід уроку

Оргмомент

I. Актуалізація опорних знань учнів. Вправа “Магістрати”. Учитель об'єднує учнів у групи “Трибуни”, “Претори”, “Цензори”, “Консули”. Групам пропонується набір карток з повноваженнями магістратів, серед яких вони обирали ті, що стосувалися “рідного” магістрату.

II. Новий матеріал:

1.Розповідь учителя: Розвиток римського права відповідав змінам, що відбувалися у суспільному і державному розвитку країни.

Джерелами римського права були Закони XII таблиць, рішення народних зборів, постанови сенату, едикти преторів, консультації юристів, а з I ст. н.е. – розпорядження імператорів.

Найдавнішою пам'яткою права Стародавнього Риму є Закони XII таблиць, складені за традицією в 451 – 450 р. до н.е. спеціальною комісією децемvirів (десяти мужів).

Текст законів був написаний на XII дерев'яних (бронзових) дошках, які були виставлені на форумі перед будинком сенату.

II. Робота в малих групах. Метод “Ажурна пилка”. Наприкінці роботи клас виконує завдання для закріплення.

Цивільне право. Купівля-продаж, успадкування, дарування важливих об'єктів власності – землі, приміщень, робочої худоби – перебували під контролем общини.

Відчуження зазначених об'єктів супроводжувалось звичаєм, у якому брали участь, крім продавця і покупця, вагоутримувач та п'ять свідків, які були римськими громадянами. На вагу клали злиток міді, покупець торкався рукою придбаної речі та промовляв установлену формулу. Обряд був спрямований на те, щоб ускладнити іноземцям доступ до власності римських громадян. Усі інші речі перебувати в майновому обороті без будь-яких обрядів.

Право власності. Володіти землею і розпоряджатися нею на території Риму міг лише римський громадянин. Захист прав власника забезпечувався суворими покараннями. Так, винний у нічній крадіжці врожая належав розп'яттю на дереві.

Сімейне право. Глава сімейства — чоловік, мав виняткове право розпорядження майном сім'ї, а також майже необмежену владу над дружиною і всіма нащадками, включаючи внуків. Батько сімейства міг тричі продати свого сина, прогнати дружину. Із стародавніх часів у Римі існували три форми укладання шлюбу. У першому випадку шлюб здійснювався в релігійній формі, в присутності жерців. Друга форма шлюбу полягала в купівлі нареченої. Але вже Закони XII таблиць передбачають безформальну форму шлюбу – “сине ману”, тобто “без влади чоловіка”. При цій формі жінка мала свободу розлучення і могла забрати своє особисте майно, яке вона принесла в дім як посаг, а також майно, придбане нею під час шлюбу.

Специфічною особливістю шлюбу “сине ману” було те, що його слід було поновлювати щорічно. Для цього дружина в установлений день на три дні йшла з будинку чоловіка (до рідних, друзів) і тим самим переривала строк давності. Під час шлюбу чоловік міг розпоряджатись посагом дружини.

Розлучення було можливе для чоловіка при всіх формах шлюбу, для жінок –тільки в шлюбі “сине ману”.

Спадкове право. Після смерті домовласника майно сім'ї переходило **агнатам** за законом, а якщо небіжчик залишав заповіт, то його слід було суворо дотримуватись. (Агнати - усі члени сім'ї, які походять по чоловічій лінії від одного родоначальника, а також ті, хто ввійшов у сім'ю в результаті укладення шлюбу або усиновлення). Заповіт мав затверджуватись куріатною або навіть центуріатною коміцією (якщо батько позбавляв сина права на його частину спадщини). Вдова небіжчика в усіх випадках одержувала якусь частину майна як для себе, так і на утримання малолітніх дітей.

Спадкоємці могли і не ділити майно, а вести господарство спільно.

Кримінальне право. Кримінально-правові постанови Законів XII таблиць були дуже суворі. Смертною карою карався той, хто отравив або зібрав врожай з чужого поля. Злодія, захопленого вночі або захопленого зі зброєю в руках, будь-хто міг вбити на місці злочину. Злодій, затриманий на місці злочину вдень, підлягав фізичному покаранню і видавався потерпілому, що тягло за собою повернення в рабство.

Закони XII таблиць розглядають крадіжку чужого майна не стільки як злочин, що посягав на інтереси держави, скільки дію, що завдавала приватну майнову шкоду.

Про державні злочини Закони XII таблиць говорять небагато: встановлюється неправомірність і караність нічних зібрань, підмова ворога до нападу на Рим, порушення постанов, що стосувались громадського порядку, хабарництва суддів. Про навмисні вбивства не згадується взагалі.

III. Завдання для закріплення:

- 1.Що у Давньому римі можна було вільно продати: а)будинок б)злиток золота в)земельну ділянку
- 2.Скільки видів шлюбів було у римі: а)1 б)2 в)3
3. Закони XII таблиць було складено до н.е у: а)6 ст. б)5 ст. в)4 ст.
4. Скільки разів батько міг продати сина: а)1 б)2 в)3.
- 5.Специфічною особливістю шлюбу “сине ману” є: а)не допускав розлучення; б)укладався у храмі; в) поновлювали щорічно.

Урок 32. Тема: Давньоримське право

Мета: Сформувати у учнів уявлення про особливості права Давнього Риму; розвивати навички роботи в парах і малих групах; виховувати повагу до історії та права народів світу.

Обладнання: Портрети римських юристів, роздатковий матеріал

Хід уроку

Оргмомент

I. Актуалізація опорних знань учнів

1. Як називалися найдавніші закони Риму? Які ще джерела римського права ми можемо назвати? Що в Давньому Римі не можна було вільно продати? Чому? Хто мав перевагу в сім'ї? Хто був спадкоємцем?

2. Новий матеріал

1. Робота в парах: Опрацювати текст та відповісти на запитання:

З розвитком Давньоримського суспільства право XII таблиць стало в багатьох випадках непридатним. У цих історичних умовах на сцену виступають претори як тлумачі і творці права. Вони заклали основи римської класичної юриспруденції, яку розробляли як поряд з ними, так і після них римські “класичні” юристи – Ульпіан, Цельз, Папініан та ін.

Відходить у минуле юридичний формалізм, що пронизував закони таблиць. Одержують визнання принципи рівності сторін, справедливості, доброї совісті. На думку римських юристів, право слід поділити на дві частини: **приватне і публічне право**. До **права публічного** вони відносили всі ті норми, які “належать до положення римської держави” як цілої; навпаки, **приватне право** має справу з тим, що стосується “користі окремих осіб”.

Таким чином, храми і публічні дороги, наприклад, були оголошені сферою публічного права, тоді як відносини, пов’язані з правом власності або володіння, сімейного і спадкового права, зобов’язань – сферою права приватного.

Запитання: 1. Які принципи було покладено в основу римського права? 2. Як поділялося римське право? Що належало до приватного та публічного права?

2. Цивільне право. Розповідь учителя: Визначення права власності було дане римськими юристами. Вони розуміли під ним найбільш повне, найбільш абсолютне право користуватися і розпоряджатися речами з тими лише обмеженнями, які встановлені договором чи правом.

Особливою формою обмеження права власності є **сервітут**, тобто “право на чужу річ”. Розрізнялись речові та особисті сервітутути.

Договори. Невиконання договору в строк, вказаний у договорі, тягне за собою право на позов. Для дійсності договорів необхідно:

а) згода сторін, які зобов’язуються, але згода не повинна досягатись шляхом насильства чи обману; б) відповідність договору права (закону).

Стародавнім типом договору був договір словесний, вербальний (лат. “вербум” – слово). Для його дійсності вимагалось виголошення певних слів: “даю”, “зроблю”. Інша форма договорів одержала назву “літеральних” (лат. “літера”). Спочатку це були розписки, а потім виникає і письмовий договір у його звичній формі. З утвердженням майнової відповідальності відчутно зросло значення застави як найбільш ефективного способу забезпечення зобов’язань. Крім того, засобами забезпечення позики були порука третьої особи і завдаток.

3.Робота в малих групах. Учні опрацьовують матеріал і дають відповідь на запитання: Що змінилося в сімейному та спадковому праві порівняно із Законами XII таблиць ?

Сімейне право. Панівною формою шлюбу в період імперії стає шлюб без влади чоловіка. Обов'язковою умовою встановлення шлюбних відносин признається вільна згода нареченого і нареченої. При цьому панівне становище чоловіка в сім'ї визнається як у праві, так і в звичаях.

Відокремленість майна подружжя стає загальною, але чоловік має право розпоряджатися прибутками, які приносить майно дружини. При розірванні шлюбу з вини чоловіка посаг повертається дружині.

Змінюється на краще і становище дітей. Влада батька над ними слабшає. Вбивство дітей признається злочином.

Спадкове право. Найсуттєвішим у спадковому праві даного періоду може вважатися визнання права на спадщину і за тими кровними родичами (когнатами), які раніше його не мали.

Першими, звичайно, успадковували діти, а коли їх не залишалось – онуки. Коли не було ні тих, ні інших, до спадкування залучалися брати спадкодавця, дядьки, племінники. Якщо і їх не було, претор надавав право спадкування всім кровним родичам померлого аж до шостого коліна. Ближчий ступінь спорідненості виключав наступні. Ближній родич померлого, якщо його обійшли спадщиною, мав, зрештою право на 1/4 частину того майна, яке він одержав би при відсутності заповіту. Таким чином, у право вводиться принцип обов'язкової частки спадкування, що зберігся до наших днів.

Сам заповіт став складатись у письмовому вигляді і завірятись свідками.

Обговорення.

III. Запитання для закріплення: Що з давньоримського права закріпилося у сучасному праві? Що таке сервітут?

Урок 33. Тема: Кримінальне право і суд в Давньому Римі

Мета: Ознайомити учнів з положеннями кримінального та процесуального права Давнього Риму; розвивати навички роботи з текстом; виховувати повагу до історії та права народів світу.

Обладнання: Тищик Б.Й. Історія держави і права країн Стародавнього світу: Навчальний посібник.-Львів: Світ, 2001. Черниловский З.М.Всеобщая история государства и права.-Москва, 1995; картки з текстом, зображення суду у Стародавньому Римі.

Хід уроку

Оргмомент

I. Актуалізація опорних знань учнів 1. Які принципи було закріплено у римському праві? 2. Як воно поділялося? Які договори вважались

недійсними?3. Що змінилося у сімейному праві у порівнянні з Законами XVII таблиць? У спадкуванні?

II. Новий матеріал

1.Розповідь учителя:Кримінальне право складалось із маси законів, включаючи Закони XII таблиць, постанов народних зборів і сенату. Значна кількість кримінальних законів була видана за ініціативою диктаторів та імператорів.

Закони не виключали свавілля як імператорів, так і магістратів, і у визначенні того, що слід вважати злочинним, і в тому, за що і як карати. (Пригадайте, що таке **проскрипції** та хто їх запровадив у Римі?)

Особливої уваги заслуговує закон про “образу величі римського народу”. Закон спеціально був сформульований невизначено, щоб його можна було застосувати проти будь-якої особи, яка була незгодна з політикою або виражала незадоволення нею.

Велику увагу римський законодавець приділяє злочинам проти порядку управління: хабарництву, привласненню державних коштів, розкраданню державного майна.

Винні в цих злочинах переважно карались смертною карою, вигнанням. Покарання залежало від того, яке суспільне становище займав злочинець. Також римські юристи добре розрізняють навмисний і необережний злочин, підмовництво, співучасть.

2.Суд. Робота в парах з текстом. Законами XII таблиць був передбачений судовий процес, який мав назву **легісакційного**. Він складався з двох стадій. Перша стадія була суворо формулярною, друга характеризується вільною процедурою.

На **першій стадії** позивач і відповідач з’являлись у призначений день на форум до претора. Там після клятв, що проголошувались у конкретних для кожного випадку словах, претор, якщо ніхто не помилявся при проголошенні конкретної формули, призначав день суду і встановлював розмір грошової суми, яку повинна була внести та чи інша сторона до храму як заставу. Програш справи призводив до її втрати.

Для **другої стадії** процесу претор призначав суддю (із списку кандидатів, затверджених сенатом), день суду і зобов’язував сторони підкоритися судовому рішення. На другій стадії суддя вислуховував сторони, свідків, розглядав надані докази і виносив рішення. Рішення суду було остаточним.

З часом легісакційний процес витісняється простим **формулярним** процесом, в якому вирішальна роль належить претору, його формулі, що була юридичною основою для подання позову, і його судового рішення.

Кримінальні справи розглядали судові колегії, що склалися із 30-40 суддів. Склад їх формувався шляхом жеребкування, головував у суді претор, але у період імперії кримінальні справи розглядають чиновники. Існував особливий суд для колонів і рабів.

Диктатори, цензори, народні трибуни не підлягали судовій відповідальності.

III. Закріплення. Запитання:

I. 1. Які стадії мав судовий процес? 2. Від чого залежала дата проведення суду? Чим загрожував програш справи? 3. Як призначався суддя? Хто розглядав кримінальні справи?

II. Коли право протирічить справедливості, говорив римський юрист Ульпіан (помер у 288 р. н.е.), слід надати перевагу останньому. Як ви розумієте цей вислів?

Урок 34. Узагальнення

Мета: Закріпити і узагальнити знання, здобуті учнями під час вивчення держави і права Стародавньої Греції та Риму; виховувати повагу до історії та права народів світу.

Обладнання: Роздатковий тестовий матеріал.

Хід уроку

Оргмомент

Тестові завдання:

1. Виникнення Афінської держави легенда пов'язує з іменем а) Тезея б) Геракла в) Одисея
2. Першим джерелом права в античних державах був а) закон б) рішення народних зборів в) звичай
3. "Загальна справа" а) Демократія б) Держава в) республіка
4. Римські магістрати, захисники інтересів плебеїв а) консули б) трибуни в) претори
5. Норми права, що стосуються "користі окремих осіб" а) приватне право б) публічне право в) сервітути.
6. Яке поняття не стосується Спарти а) Царі б) ефори в) архонти

II. Доповніть:

1. За більшість злочинів призначалася смертна кара за законами _____
2. До політичних реформ Солонна належить проголошення усіх громадян _____
3. Першим законодавцем у Спарті вважається _____
4. Спартанці щорічно оголошували беззбройним _____ священну війну" (так звані криптії)
5. Форма договорів, яка одержала назву "літеральних", це _____
6. Складання списків громадян за розрядами згідно з майновим цензом в Стародавньому Римі було обов'язком _____.

III. Поясніть:

1. Чому запровадження плати за виконання громадських функцій при Периклі сприяло демократичним реформам Афінах? 2 Чому існувала в Спарті й заборона її громадянам займатися торгівлею, ремеслом, мати предмети розкоші. 3 Хто мав права в Римі володіти землею і чому?

IV. Запитання: Як формувалися органи влади в Афінах, Спарті та Римі часів республіки? Чому їх було декілька в кожній державі?

Урок 35. Резерв учителя.